

A | Ω

keresztyén igazság

az Ordass Lajos Alapítvány negyedévi folyóirata

.....
Új folyam 93. szám

2012. 1. szám

tartalom

igehirdetés

Karner Károly: Új esztendő küszöbén / 1

lutheri teológiáról mindenkinek

Véghelyi Antal: Luther az úrvacsoráról / 4

tanulmány

Isó Zoltán: Adható a gyermekeknek úrvacsora? / 8

Joachim Heubach: A teológiai stúdium

– Felkészülés az egyházi szolgálatra / 15

Böröcz Enikő: Ordass Lajos és Nagybörsöny II. / 23

emlékezünk

Wulfné Kinczler Zsuzsanna: Liszt Ferenc, a pedagógus / 38

könyvismertetés

ifj. Zászkaliczky Pál: Szigor és szeretet / 42

tartalmi összesítők / 44

keresztyén igazság Az Ordass Lajos Alapítvány negyedévi folyóirata

Független evangélikus teológiai és kritikai lap

Új folyam 93. szám – 2012. 1. szám

Szerkesztette a Szerkesztőbizottság megbízásából: Isó Dorottya

A szerkesztőbizottság tagjai: Cserhátiné Szabó Izabella, Isó Dorottya, Ittész János, Jankovits Béla, Kovács László, Tubán József

Felelős kiadó: ifj. Zászkaliczky Pál

Kiadóhivatal: 1171 Budapest, Lenkeház u. 7.

Bankszámlaszám: 10700732-49912407-51100005

Tördelőszerkesztő: Erdészné Kárpáti Judit

Nyomdai kivitelezés: OOK-Press Kft., Veszprém **Felelős vezető:** Szatmáry Attila
HU ISSN 0865-2163 – Törzsszám: 1996/320 – Eng.szám: III./E1/20/1989

Új esztendő küszöbén

Más fundámentomot senki sem vethet azon kívül, amely vettetett, mely a Jézus Krisztus. Ha pedig valaki aranyat, ezüstöt, drágakövet, fát, szénát, pozdorját épít rá erre a fundámentomra, kinek-kinek munkája nyilván lészen: mert ama nap megmutatja, mivelhogy tűzben jelenik meg. (1Kor 3,11–13)

Pál apostol szavai a keresztyén tanítókra vonatkoznak, akikre Isten az evangélium üzenetét bízta. Az ige által építi Isten gyülekezetét. De a *tanítók* közt, kik a gyülekezetnek az igével szolgálnak, némelyek az egyszer lerakott fundámentomra maradandó, értékes falakat, mások pedig roskatag, düledező tákolmányokat építenek. Nem emberi épületről van szó, azért nem is ember ítéli meg, kinek a munkája az értékes és melyik a hasznavehetetlen. *Ama nap*, az Isten ítéletének napja tárja fel, milyen volt kinek-kinek az élete munkája.

Amit Pál apostol az egyes, sokszor egymással szemben álló, emberi féltékenységtől gyötört gyülekezeti *tanítók* munkájáról mond, az áll a keresztyén egyházakra is. A felekezetek feladata, hogy építsék Isten egyházának a falait. Egyik egyház szervezete sem azonos Krisztus egyháza isteni rendjével, avval az egyházzal, amelyen *a pokol kapui sem vesznek diadalmat*. Napjaink története különös nyomatékkal tanít erre. Mindegyik egyház érezheti az ítéletet, amelyet Isten minden földi szervezet fölött tart. Amit evangélikus egyházunk Németországban szenved, ahol bölcsője ringott, amit a római egyház Spanyolországban és Mexikóban, két megvívhatatlannak gondolt várában él át, ami a keleti egyházat Oroszországban és Kis-Ázsiában a mártírium útján szinte a végső megsemmisülésbe taszítja bele, az nem tisztára *megpróbáltatás*. Nálunk a keresztyén egyházak nyugodt helyzetből, mint egy szélcsendes szigetről figyelik, mi történik a nagyvilágban, és erejüket kicsinyes, emberi féltékenységtől fűtött harcokban pocskélik el. Testvéreink nehéz óráit pedig szeretjük megpróbáltatás-ként és nekünk adott hiterősítő példaként kezelni. De, jaj nekünk, ha meg nem látjuk benne Isten ítéletét. A fejsze már a fák gyökerére vettetett, s ahogyan az ítélet szele nem kímélte meg a választott népet, s elsöpörte a föld színéről az aranytól és márványtól pompázó jeruzsálemi templomot, ahogyan elpusztult a keresztyén egyház Palesztinában, Elő-Ázsiában, Egyiptomban, Észak-Afrikában, úgy nincs nekünk sem csalhatatlan óvszerünk Isten haragja ellen.

Az idők jelei arra figyelmeztetnek, hogy *mint bölcs építómesterek* fokozott hűséggel szolgáljunk. Evangélikus egyházunk tíz táalentomot kapott, hogy vele gazdálkodjék. Egyik egyházra sem bízott Isten annyi kincset, hogy aranyból, ezüstből és drágakövekből építhesse Isten gyülekezetének falait. Egyik sem ismeri olyan tisztán, hamisíthatatlanul az evangéliumot, Isten megmentő kegyelmének üdvösséges üzenetét, mint a mi egyházunk. De Isten ezt a kincset

Evangélikus egyházunk *tíz táalentomot kapott, hogy vele gazdálkodjék.*

cserépedényekbe tette, s a nagy örökség miatt sokat, többet is vár tőlünk, mint másoktól. Nem mindig tudtunk híven sáfárkodni és most is csak emberi bölcsességgel keverve, gyarló, tökéletlen formában szóljuk az ígét, amikor pedig a haláltáncot járó világnak oly nagy szüksége van rá és olyan éhes rá, mint nem volt évszázadok óta. Azért hamarabb és többször kerültünk ítélet alá, mint más egyházak és mindig csak *szent mag* voltunk, mely ítéletből menekült meg. Azért vettetett a fejsze ma is elsősorban a mi egyházunk fájának a gyökerére.

Ezt a helyzetet ismerte fel az a kicsiny gárda, mely a *Keresztyén Igazságot* megindította. Emberileg szinte reménytelen volt az elindulásunk. De Isten megáldotta a szolgálatot, melyet

Kell, hogy az ige *csontjainkba rekesztett tűzzé legyen, mely nem hagy pihenni, míg szolgálatunkat el nem végeztük.*

vállaltunk. Többet szolgálhattunk, mint remélni mertük, s most bizakodó hittel tekintünk az új esztendőre. De reménységünk most is egyedül Istenben van, aki elhívott minket erre a szolgálatra. Mert bennünk még sok a fogyasztékosság. A mi kürtünk zengése sem oly tiszta és hatá-

rozott, mint kellene lenni. Magyar evangélikus egyházunk a reá szakadt istenítélet alatt nemcsak csonkává lett, hanem szegénnyé is. Szegénnyé nemcsak anyagiakban, hanem szellemiekben is. Az a szellemi fölényünk, amelyet e hazában hosszú évtizedeken keresztül felmutathattunk, s amelyre sokan közülünk még mindig szeretnek hivatkozni, hovatovább egészen szertefoszlik. Senki sem érzi ezt jobban, mint folyóiratunk kicsiny gárdája. Nehéz küzdelmet folytatunk a nemcsak egyházunkat szerető, hanem valóban az evangéliumból táplálkozó híveinkért, hogy munkába állíthassuk őket. De ezek a nehézségek nem riaszthatnak vissza bennünket. Kell, hogy az ige csontjainkba rekesztett tűzzé legyen, mely nem hagy pihenni, míg szolgálatunkat el nem végeztük, míg szolgálatunk fel nem emésztett minket.

Így indulunk el az új esztendőre. Minden igyekezettel azon leszünk, hogy kimélyítsük mondanivalónkat. Segíteni akarunk mindenkinek, aki az evangélium hangját hallani hajlandó, hogy az

Tudjuk, hogy az igazságnak *ez a szolgálata sokak szemében kelt jogos aggodalmakat. Mert mindenütt beleütközik emberi érdekekbe.*

ige eredeti, tiszta erejével érvényesüljön az élet minden területén. Küzdenünk kell, hogy magyar evangélikus egyházunkban az ige hamisítatlanul szólaljon meg, hogy mérhetetlen feszítőerejét le ne tompítsa semmiféle emberi bölcsesség, megalkuvás vagy opportunizmus, vélt vagy valóságos *érdekek* hangfogója. Tudjuk,

hogy az igazságnak ez a szolgálata sokak szemében kelt *jogos* aggodalmakat. Mert mindenütt beleütközik emberi érdekekbe. Nekünk szemünket egyedül arra kell függesztenünk, aki *az út, az igazság és az élet.*

Magyar evangélikus egyházunk a jelen tomboló viharában megtépetten, hiányos vértzetben, minden külső csín és ékesség nélkül állja a harcot. Nincsenek olyan kincsei, amelyeket a világ előtt kitergethetne. Nem hirdethet egyedül üdvözítő új gazdasági rendet csoda-orvosszerűen egy minden ízében beteg, talán végső vonaglásban gyötrődő világnak. Nem mutogathatja a *keresztyén* állam csillogó ruháit az ámulva hitetlen világ előtt. Nem ajánlhat varázsszerként

ható törvénytervezeteket a gyökerében megtámadott házasság és családi élet számára. Nem csillogtathatja meg azt a csábos reménységet a világ előtt, hogy ilyen vagy amolyan kegyesség követelésével e világ átváltozik Isten országává. Nem teheti egyiket sem, mert az igazsághoz van kötve. Tudja, hogy e világ minden berendezkedésével és minden intézményével állandóan a bűn hatalma alatt áll. Fölötte függ az ítélet kardja, és csak Isten kegyelme, ha még mindeddig meg nem emésztettünk és továbbra is kegyelem lesz csak, ha társadalmi, gazdasági és állami berendezkedések utolsó ítéletet jelentő káoszban össze nem omlanak.

Addig is azonban evangélikus egyházunk ajakán tisztán és hamisítatlanul kell megcsendülnie a megtérésre hívó igének, mellyel Isten hívja ki az embert a bűn világából magához, egy új, általa teremtett világba. Jaj, egyházunknak, ha ezt a szolgálatot nem végzi, s ha *evvel a szolgálattal* nem építi az egyszer vetett fundámentomra a neki tálatomokkal az Isten gyülekezetének falait! Legyen azért igéje az egyetemes keresztyén igazság, melyben nem szólal meg más, mint a tiszta evangélium üzenete! Adja Isten, hogy ez lehessen magyar evangélikus egyházunk új esztendeje!

Addig is azonban *evangélikus egyházunk ajakán tisztán és hamisítatlanul kell megcsendülnie a megtérésre hívó igének.*

.....

Karner Károly (1897–1984) az Újszövetség professzora, számtalan, ma is pótolhatatlan teológiai mű szerzője volt. Kommentárt írt Máté és János evangéliumához, a *Jelenések könyvéhez*. *Hellenizmus, Róma, zsidóság* című munkájával alapos bevezetéstudományi ismereteket nyújt olvasóinak. *Bevezetés a teológiába* című könyve nélkülözhetetlen minden teológusnak, aki tanulmányai kezdetén áll.

Karner Károly több lelkésztársával együtt látva, hogy egyházunknak ébredésre, megújulásra, a tiszta evangéliumhoz való visszatérésre van szüksége, e célból megalapította 1934-ben a Keresztyén Igazság című folyóiratot, és vállalta annak szerkesztését 1945-ig, a lap megszűnéséig.

Ebben jelent meg ez az ígehirdetése 1935 januárjában. Bámulatos, hogy mondanivalója mennyire aktuális ma is! Ezért közöljük a Keresztyén Igazság új folyama 2012. évi első számában.

a szerkesztő

Luther az úrvacsoráról

Bár a káté sorrendjében a keresztség megelőzi az úrvacsorát, a *Keresztyén Igazság* tavaszi számában az erre az időszakra eső ünnepeink (Laetare vasárnap, nagycsütörtök) mégis inkább az úrvacsora témájának adnak aktualitást. A keresztség a Szentháromság ünnepe utáni 6. vasárnap témája lesz, ami a nyári szám megjelenésének idejére esik.

Luther az úrvacsora (oltáriszentség) miben létét, helyes értelmezését, rendeltetészerű használatát mindenek előtt a *Kis* és a *Nagy káté*, a *Schmalkaldeni cikkek* úrvacsoráról szóló cikkelyeiben, valamint a *Kis hitvallás az úrvacsoráról*, a *Nagy hitvallás az úrvacsoráról* és a *Krisztus ezen igéi: ez az én testem, ez az én vérem, még mindig erősen állnak*, továbbá *A Krisztus szent teste szentségének imáadásáról (Felelet a huszitáknak)* címmel 1523. áprilisában kiadott könyvében, valamint a *Magyar Luther füzetek* 4. kötetében is olvasható, 1519-ből származó, *A Krisztus valóságos szent testének sacramentumáról* című sermóban tárgyalja. Emellett számos más iratában is érinti a témát.

A legtömörebben és leginkább lényegre törően a *Kis kátében* fogalmaz:

„Mi az oltáriszentség? – *Felelet: Jézus Krisztus URUNK valóságos teste és vére kenyérben és borban, amelyet maga Krisztus rendelt azért, hogy azt mi keresztyének együk és igyuk.*”

Az igének kell az elemet szentséggé tennie.

„Mit használ ez az evés és ivás? – *Felelet: Megmutatják azt ezek az igék: »Érte-tek adatott«, és: »Kiontatott bűnök bocsánatára«. ... Aki hisz ezeknek az igéknek, az megkapja azt, amit ezek hirdetnek és mondanak, vagyis a bűnök bocsánatát.* ... *Aki pedig nem hisz ezeknek az igéknek, vagy kételkedik bennük, az méltatlan és készületlen. Mert ez az ige »értetek«, nem követel mást, csak hívő szívet.*”

A *Nagy kátében* kicsit bővebben így fogalmaz: „...ez a szentség kenyér és bor, de nem egyszerűen olyan kenyér és bor, amilyent egyébként asztalra tesznek, hanem Isten igéjébe foglalt és hozzá kötött kenyér és bor. Hangsúlyozom: az ige különbözteti meg ezt a szentséget és teszi azt, hogy az nem egyszerűen kenyér és bor, hanem Krisztus teste és vére, valóságban és neve szerint. Idézem: »Accedat verbum ad elementum et fit sacramentum«, »Az ige társul az elemhez és szentséggé lesz.« Szent Ágostonnak ez a mondása olyan helyes és találó, hogy aligha mondott ennél jobbat. Az igének kell az elemet szentséggé tennie, máskülönben az csak elem marad. ... Krisztus igéje ezt mondja: »Vegyétek, egyétek, ez az én testem«, »Igyatok ebből mindnyájan, ez az új szövetség az én véremlében« ... akkor az valóban Krisztus teste és vére az igének megfelelően. Mert amit Krisztus szája szól, az úgy van: Ő nem hazudik, és nem csal. ... Ennek alapján könnyen

felelhetünk azokra a kérdésekre, amelyekben ma sokan gyötrődnek. Például arra, hogy kezébe veheti-e és kiszolgáltathatja-e a szentséget a gonosz életű pap is, és más hasonlóra. Mi ugyanis így következtethetünk, és ezt mondhatjuk: Noha gazember veszi és adja a szentséget, az éppúgy az igazi szentséget veszi, vagyis Krisztus testét és vérét, mint az, aki legméltóbban nyúl hozzá, mert az nem ember szentségén, hanem Isten igéjén alapul. ... Akár méltatlan, akár méltó vagy, ez itt az Ő teste és vére azoknak az ígéknek az erejéért, amelyek a kenyérral és borral társulnak.”

Luther nem osztja azt a ma divatos nézetet, hogy az úrvacsorában csak a hívők veszik Krisztus testét és vérét, a hitetleneknek csupán kenyeret és bort vesznek. Vi-

szont vallja, hogy Krisztus testének evése és vérének ivása csak a hívőnek van hasznára. Mivel csak a hívő részesül abban az ígéletben, amit a szentséget magukban foglaló ígék hordoznak: »a bűnök bocsánatára«. Így érvel: „És mert bűnbocsánatot kínál és ígér, nem fogadható be az másképpen, csak hittel. Ő maga követeli ezt a hitet azzal az ígé-
vel, amelyben ezt mondja: »ÉRTETEK adatik és ÉRTETEK ontatik ki«... Aki tehát magára veszi ezt, és hiszi, hogy igaz, az megkapta. Aki pedig nem hiszi, az nem kapja meg, csak kínálatja magát, de nem akarja élvezni ezt az üdvössé-
ges jót. ... Marokba fogni nem lehet ezt az ajándékot és örök kincset. A böjtölés és az imádkozás stb. lehet jó külső készülés és gyermeki gyakorlat arra, hogy a test illő magatartást és tiszteletet ta-
núsítson Krisztus teste és vére iránt. Ami azonban benne és vele adatik, azt a test nem tudja sem befogadni, sem magához venni. De megteszi ezt annak a szívnek a hite, amely felis-
meri és kívánja ezt a kincset. ... Ne szalasszuk el ezt a nagy kincset, amelyet na-
ponként kézbe vesznek, és kiosztanak a keresztyének között; vagyis hogy azok, akik keresztyének akarnak lenni, rendezkedjenek be arra, hogy gyakran vegyék a tisztelendő szentséget. ... Ha látnád, hogy mennyi kés, dárda és nyíl vesz cél-
ba téged minden pillanatban, akkor örülnél, valahányszor a szentséghez járul-
hatsz. ... Bárcsak adná Isten az Ő kegyelmét, hogy jobban érezd nyomorúságo-
dat, és jobban éhezszél a szentségre, különösen is azért, mert az ördög annyira támad, és szüntelenül azt lesi, hol kaphat el, hogy megölje lelkedet és testedet, és egyetlen óráig se lehess tőle biztonságban. ... Intésül akartam ezt elmonda-
ni nemcsak nekünk, öregeknek és felnőtteknek, hanem a fiatalságnak is, mert hiszen keresztyén gondolkodás és tanítás szerint kell őket nevelnünk. ... Mivel megkeresztelték és fölvtették őket a keresztyén egyházba, élvezniük kell a szent-
ségnek ezt a közösségét is.”

Krisztus testének evése és vérének ivása csak a hívőnek van hasznára.

Akik keresztyének akarnak lenni, rendezkedjenek be arra, hogy gyakran vegyék a tisztelendő szentséget.

Hogy a szentség miként hoz közösségbe Krisztussal és az ő testével, az egyházzal, azt Luther az 1519-ből származó sermoban fejti ki részletesen. Most csak a legfontosabb mondatait idézem: „*Ennek a szentségnek a jelentése vagy eredménye az összes szentek közössége. Ezért nevezik általában synaxis-nak, vagy communionnak is, azaz magyarul közösségnek. A latin communicare pedig a közösség elfogadását jelenti, s magyarul azt mondjuk: a szentséghez járulni. Ennek az az értelme, hogy Krisztus a szentekkel együtt egy lelki testet alkot... Ez a közösség abban áll, hogy Krisztusnak és szentjeinek minden lel-*

Az úrvacsorában Jézus Krisztus valóságosan jelen van.

ki javában részesül, s ezeket velük együtt birtokolja, aki ezt a szentséget veszi. ... De ugyanígy kell az embernek közösséget vállalnia Krisztus és az ő szentjeinek minden nyomorúságával és bajával is, ezt is velük együtt kel szenvednie és viselnie. ... Azt jelenti ez, hogy a szeretet által egymásba olvadjunk, sok darabkából egy kenyérré és itallá váljunk, saját egyéni formánkat elhagyjuk és egy közös formát öltünk. Ezért van az, hogy a káromlók, hamisan ítélezők és más emberek megvetői ebben a szentségben elkerülhetetlenül a halált veszik, amint Szent Pál 1Kor 11,29-ben írja. ... Holott Krisztus azért adta a testét, hogy a szentség jelentését, a közösséget és a szeretetben való átfarmálódást gyakoroljuk, s saját természetes testünket kevesebbre becsüljük, mint a lelki testünket, vagyis az ő szentjeinek közösségét. ... Ez a szentség tehát olyan gázló, híd, ajtó, hajó és hordágy, amelyen, és amelyen keresztül ebből a világból az örök életbe megyünk át.”

A bevezetőben említett, de jelen keretek között nem részletezhető iratok tartalmát is figyelembe véve megállapíthatjuk: Luther körömszakadtáig ragaszkodik ahhoz, hogy az úrvacsorában Jézus Krisztus valóságosan jelen van, és valóságos testét és véréát adja. A *hogyan* kérdésében elveti a skolasztika feleletét, ami szerint a kenyér Krisztus testévé, és a bor Krisztus vérévé lényegül át (transzsubstantiatio).

A szentség asztalánál kizárólag elfogadók és befogadók vagyunk.

Tagadja, hogy a földi valóság (kenyér és bor) mennyei valósággá (Krisztus teste és vére) változhatna át, mivel a Szentírás szerint földi anyag sosem alakulhat át mennyeivé. Állítja, hogy a Szentírás csak az ezzel ellentétes irányú közlekedésről tud: a mennyei valóság megnyilvánul a földi világban, és a mennyei áthatja a földit. Miként Krisztus Máriától születve magára öltötte az emberi testet, és valóságosan jelen volt emberi teste által, úgy az úrvacsorában is magára ölti a kenyér és bor alakját, és – mint testével és vérével – valóságosan jelen van általuk. Az úrvacsorában Krisztus mindenekelőtt önmagával ajándékoz meg, és azzal a váltsággal, amit kereszthalála szerzett.

Ebből következik, hogy az úrvacsorában nem mi adunk valamit Istennek, hanem mi fogadjuk el Istentől mindazt, amit értünk tett, amikor Fiát elküldte a világba, hogy meghaljon bűneinkért. Luther végsőkig ragaszkodik ahhoz, hogy a szentség asztalánál kizárólag elfogadók és befogadók vagyunk. Ezért metszi ki a mise liturgiájából a papi áldozatbemutatásra vonatkozó monda-

tokat. De ezzel nem az úrvacsora áldozati jellegét törli el, hanem azt húzza alá, hogy nem a pap mutat be áldozatot, hanem Krisztus részesít minket a maga áldozatából. Krisztus maga a pap, az oltár és az áldozat egy személyben. Az úrvacsorában Krisztus olyan lakomához hív, amelyen ő a vendéglátó, a szakács, a felszolgáló, a pincér és a felszolgált étel és ital egy személyben.

Csak néhány írásban foglalkozik Luther az úrvacsorával úgy, mint a keresztyén istentisztelet részével. Ezekben az úrvacsorás istentiszteletet misének nevezi. *A német mise és az istentisztelet rendje* című könyvében hangsúlyozza, hogy a vasárnapi főistentiszteletnek minden templomban misének kell lennie. Addig azonban, amíg a nép a Szentírásban és a hit alapjainak ismeretében járatlan, hétköznap nem kell misét tartani, hanem minden nap olyan istentiszteletekre kell hívni a gyülekezetet, amelyen igehirdetés és a káté anyagának tanítása folyik. A hangsúly az *addig* szón van! Optimálisnak Luther azt tartotta volna, ha a mindennapi istentiszteleteken a Szentírásban és a hit minden dolgában – nem utolsósorban a szeretet gyakorlásában – jártas emberek gyülnének össze. Az ilyen gyülekezet naponta ünnepelhetné a misét, és naponta élhetne a szentséggel is. Erre Luther a maga korában nem lát esélyt, bár hozzáteszi, ha lehetőség nyílna, maga is örömmel fogna hozzá ilyen gyülekezetek szervezéséhez. De ezt csak a maga életének idején túlmutató, távolabbi célként tudja elképzelni. Kérdés, hogy az azóta eltelt 450-500 évet nem tartaná-e túl távolinak?

Amit Luther *A Krisztus szent teste szentségének imádásáról (Felelet a huszitéknak)* című, 1523 áprilisából származó írásában fejteget, az a római katolikus testvéreinkhez való viszonyunkban ma is aktuális kérdés. Luther mindenekelőtt itt is az úrvacsoráról vallott alapvető nézeteit foglalja össze: „...csak azért is maradjunk meg amellelt, hogy a Krisztus teste és vére mellettt megmarad a valóságos kenyér és bor... Mert az evangélium a szentséget kenyérnek nevezi, tehát a kenyér a Krisztus teste; emellelt megmaradunk. ... Aki nem hiszi, hogy a Krisztus teste és vére jelen van, az jól teszi, ha sem lélek szerint, sem test szerint nem imádjá. De aki hiszi, amint hogy eléggé ki is lett mutatva, hogy hinni kell, az természetesen vétkezés nélkül nem tagadhatja meg tiszteletét a Krisztus testétől és véréttől. Mert bizony be kell ismernem, hogy jelen van a Krisztus, amikor jelen van az ő teste és vére. Az ő szavai nem hazudnak, és ő az ő testétől és véréttől nincsen elválasztva. Még akkor is a Krisztus volt és tiszteletreméltó, amikor holtan a sírban feküdt, ám-bár vér már nem volt benne. ...Annak okáért... ne kárhoztassák és eretneknek se csúfolják azokat, akik a szentséget nem imádják, mert erre nincsen parancsolat, és Krisztus nem ezért van. ... Viszont ne kárhoztassák, és ne csúfolják eretneknek azokat sem, akik imádják. Mert ha ezt a Krisztus nem is parancsolta, de meg sem tiltotta, sőt gyakran elfogadta. Szabados, szabados dolog legyen ez, valahányszor áhítatosságod és alkalmad van. Vétkesek azért mindketten, kik e két irányban széjjelválnak, efölött veszekednek, egymást kárhoztatják, és a közép-utat eltévesztik. Amazok erővel akarják kieszközölni, hogy ne imádják, mintha Krisztus jelen sem volna; ezek meg az imádat erőszakolják, mintha a Krisztus a felmagasztalt állapota szerint úgy lenne jelen, mint a mennyben.”

Adható a gyermekeknek úrvacsora? Úrvacsora konfirmáció előtt?¹

Jól megszokott, ámbar nem túl régi hagyományunk szerint a konfirmáció alkalmával vehetnek a gyermekek, a fiatalok először úrvacsorát. Jelenlegi egyházi törvényünk így fogalmaz: „A Magyarországi Evangélikus Egyház hagyományos rendje szerint a gyülekezetben konfirmációi felkészítés folyik, melyet konfirmációi vizsga és hitvallástétel, valamint úrvacsorához bocsátás követ. A konfirmációi felkészítés célja az élő Krisztus-hitre és vallástételre segítés, valamint a gyülekezet életébe való beépítés.”²

A Raffay Agenda a konfirmáció meghatározása közben nem említi, hogy ekkor járulhatnak először úrvacsorához a fiatalok: „A keresztség az embert a Krisztusban hívők közösségének, te-

hát az egyetemes vagyis katolikus keresztyén anyaszentegyháznak teszi tagjává.... A konfirmáció, vagyis megerősítés két részből áll: a konfirmandus megerősíti azt az ígéretet, amelyet a keresztelés alkalmával helyette a szülőkkel együtt a keresztszülők tettek,... és megfo-

Jöhet ugyanis idő, ... amikor az egyház már a konfirmáció előtt bocsátja a gyermekeket úrvacsorához.

gadja, hogy Krisztusnak hí követője lesz az evangéliumot tisztán és igazán hirdető egyházunk tanítása szerint.”. Több helyen azonban, így az úrvacsora rendjének leírásában és a konfirmációi rend közben is feltételezi azt: „Helyes tehát, ha a lelkész a konfirmációi tanításnál tájékoztatja a növendékeket arról, hogy a kiosztásnál szükség esetén ők is fogják meg a kelyhet és így legyenek segítségére a lelkésznek.” „Az imádság után a gyermekek helyükre távoznak és kezdetét veszi az úrvacsora kiosztása.”³

A Pröhle Agenda egyértelműen a konfirmációhoz köti az első úrvacsoravételt: „A konfirmáció az úrvacsora felől nézve az úrvacsorához bocsátás és az első úrvacsoravétel alkalma.... Evangélikus egyházunk kezdettől fogva számon kérte az úrvacsorázóktól az evangéliumi tanítás alapvető ismeretét, legalábbis a Kis káté fő részeit.... Az úrvacsora szemszögéből nézve tehát a konfirmációi oktatás feladata az, hogy megismertesse az úrvacsorához bocsátandó gyermekeket az evangélikus tanítás egészével.”⁴ Ez alapján megállapítható, hogy az Agenda szerzőjének véleménye szerint, az úrvacsora vételének feltétele, hogy az illető személy ismerje az evangélikus egyház egész tanítását.

Budaker Oszkár Liturgia jegyzetében úgy határozza meg, hogy „az úrvacsoravétel mindig a konfirmációi ünnepély része, de nem alkothatja a lényegét. Jöhet ugyanis idő – és nagyon kí-

1 A Veszprém megyei lelkészek munkaközössége 2009 óta foglalkozik ezzel a témával. Ennek nyomán született meg az alábbi tanulmány.

2 2005. évi V. tv. III. fejezet 16.§ 1. és 2. bk.

3 D. Raffay Sándor: Agenda 1932. Budapest 301. 305. 246. oldal

4 D. Dr. Pröhle Károly: Agenda 1986. Budapest 345. oldal

vánatos volna, ha minél előbb kerülne reá a sor –, amikor az egyház már a konfirmáció előtt bocsátja a gyermekeket úrvacsorához. Az úrvacsora szentségének áldásos élvezéséhez ugyanis nem feltétlenül szükséges bizonyos értelmi fejlettségi fok elérése, mert ez a szentség legkevésbé közelíthető meg az értelemmel. Viszont az élő Krisztussal való egyesülés a szentségben leginkább befolyásolhatja áldásosan a gyermek egész fejlődését.” A professzor kifejezésre jut-tatja, hogy amennyiben az egyház a konfirmáció előtt bocsátaná a gyermekeket úrvacsorához, bizonyos előkészítő oktatásra akkor is szükség lesz. Budaker rámutat, hogy a konfirmáció lényege a keresztséggel való kapcsolatában látható meg: „Az egyház a konfirmációi oktatásban tanítja a gyermekeket, hogy milyen kegyelemben részesültek a keresztségben és milyen felelősséggel jár ez az isteni kegyelem. A konfirmációi ünnepen pedig a gyermekek vallást tesznek arról, hogy immár tudják, mit kaptak a keresztségben és milyen felelősséget kell vállalniuk.”⁵

Jelenlegi gyakorlatunkban sokan érezzük, hogy amikor a 13-15 éves fiatalok a konfirmáció alkalmával először veszik az úrvacsorát, kevés kivételtől eltekintve, inkább kuncognak, vihognak, mintsem komolyan éreznék és tudnák, hogy most, titokzatos módon, az Úr Krisztus lép velük éltető közösségre. Tapasztaljuk is, hogy a konfirmáltak többsége kikonfirmáldok, azaz befejezettnek tekinti az egyházi tanulmányait, és nemhogy a gyülekezet közösségének felnőtt, felelősséget és szolgálatot vállaló tagja lenne, hanem éppen fordítva: elhagyja a gyülekezetet, és az első úrvacsoravétel lehet, hogy egyben az utolsó is a számára. Amennyiben bármilyen változtatás nélkül minden így folyik tovább, gyülekezeteink elerőtlenednek és elfognak, mert a tagjaik nem élnek a testté lett Ige éltető közösségéből és az új nemzedéket sem tudják a Krisztussal való, életet adó kapcsolatba bevonni. Haladéktalanul át kell gondolnunk jelenlegi gyakorlatunk helyességét és meg kell tenni a szükséges lépéseket. Ahhoz, hogy ezt megtegyük, előbb meg kell néznünk a szentírási alapokat, majd az ősi egyház gyakorlatát, valamint Luther véleményét és a hitvallási iratainkat is.

Az Újszövetségben kifejezetten nem szerepel a gyermekek úrvacsorázása, mint ahogyan a gyermekek megkeresztelése sem. Vannak bizonyos utalások, amikor egy egész ház népének a megkereszteléséről olvasunk leírást, pl.: Kornéliusz, filippi börtönőr, Sztefanász⁶. Ezekben az esetekben minden bizonnyal a családba, a ház népébe beletartoztak a gyermekek is. Leginkább azonban Jézus szavára, megnyilatkozására, és ez által az ő felfogására, szemléletére kell figyel-nünk. Jézus a gyermekeket kiténtetett, megkülönböztetett módon szemlélte és állította pél-

Tapasztaljuk is, *hogy a konfirmáltak többsége kikonfirmáldok, azaz befejezettnek tekinti az egyházi tanulmányait.*

Haladéktalanul át kell gondolnunk jelenlegi gyakorlatunk helyességét és meg kell tenni a szükséges lépéseket.

5 Budaker Oszkár: Liturgia jegyzet 78–79. oldal

6 ApCsel 10:48; 16,33; 1Kor 1,16

daként a tanítványai elé: „Bizony, mondom néktek, ha meg nem tértek, és olyanok nem lesztek, mint a kisgyermek, nem mentek be a mennyek országába.”⁷ Egyértelművé teszi, hogy a gyermekeknek nála van a helyük: „Engedjétek hozzám jönni a kisgyermeket, és ne tiltások el tőlem őket, mert ilyeneké az Isten országa. Bizony, mondom néktek: aki nem úgy fogadja az Isten országát, mint egy kisgyermek, semmiképpen sem megy be abba.”⁸ Teljesen nyilvánvaló, hogy Jézusnak ez az akarata nem csak az akkori, a történelem egy, meghatározható idején és földrajzilag behatárolható helyén volt érvényes, hanem azóta is mindig, az idők végezetéig, a földön mindenhol, ahol ő valóságosan jelen van az eucharisziában.

Természetesen ezt élte meg az ősi egyház is. A III. század elején az *Apostolok tanítása és rendelkezései* című iratban megfogalmazódik és rögzítésre kerül az addigi gyakorlat, misze-

rint a megkeresztelt, hívó szülők a gyermekekkel együtt vesznek részt az istentiszteleten és veszik magukhoz a szentséget a következő rend szerint: „először részesüljön a püspök, azután a papok, a diakónusok és aldiakónusok és a Szentírásból felolvasók, az énekesek és az

Jézus a gyermekeket kitüntetett, megkülönböztetett módon szemlélte és állította példaként a tanítványai elé.

aszkréták; és azután az asszonyok, a diakonisszák, és a szüzek és az özvegyek; és azután a gyermekek és minden ember rendben, tiszteletadással és istenfélelemmel, minden tolakodás nélkül.”⁹ Az úrvacsorai liturgia kezdete előtt hangzik el: „Egyetlen katechéta, egyetlen hallgató, egyetlen hitetlen, egyetlen eretnek se maradjon itt. Ti, akik végigmondtátok az előző imát, távozzatok. Kapják meg viszont az édesanyák és a gyermekek; ne legyen senkinek sem neheztese senkivel szemben sem; senki ne jöjjön be képmutatóként; álljunk meg egyenesen az Úr előtt félve és remegve, áldozatként felajánlva.”¹⁰ Teljesen egyértelműen látható, hogy az ősi egyház felfogása és gyakorlata közel volt Jézus akaratához: a hívó szülők öhozzá vitték gyermekeiket és vele, az Úrral voltak áldott közösségekben.

Cyprianus, Karthago püspöke a III. század közepén az egyházüldözés közben tapasztaltak alapján írja le a következő esetet: „Bizonyos szülők, akik történetesen elmenekültek, a rémületük okán egyáltalán nem törődtek a gyermekükkel és ezért kisleányukat maguk mögött hagyva egy dajka felügyeletére bízták. A dajka viszont az elhagyott gyermeket az előjáróságra adta be. Ők pedig egy bálvány jelenlétében, amelyhez az emberek összegyűltek, borba áztatott kenyéret adtak neki (életkora miatt ugyanis a húst még nem tudta megenni), de ezt az ételt az elhunytak emlékére rendezett áldozat bemutatásánál használták korábban. Ezt követően az anya visszakarta a gyermekét. A leány viszont nem tudott már többé megszólalni és azt sem tudta jelezni, hogy milyen bűn történt, mint ahogy meg sem érthette és meg sem akadályozhatta. Ebből következően jóhiszemű tudatlanságuk miatt történhetett meg, hogy amikor áldozatot mutattunk be, az anya a kisleánnyal együtt behozta az ételt. Sőt, mi több a leány elvegyült a szen-

7 Mt 18,3

8 Mk 10,14–15

9 Apostolok tanítása és rendelkezései 8,2,12. Angol nyelvből fordította: Czuczor Sándor

10 uo. 8,2,12

tekkel, türelmetlen lett az imáinktól és esdekléseinktől, és egy adott pillanatban megrázta a zokogás, egy másikban pedig dobálta magát mint a tenger hullámai elméje vad izgalma nyomán, akárcsak egy gyötrő rángatózás, és annak a jámbor gyermeknek a lelke olyan ténybeli tudatosságról tett tanúbizonyságot, olyan jelekkel, amelyekre csak képes volt. Amikor azonban az ünnepség végeztével a diakónus elkezdte körbekínálni a kelyhet a jelenlevők között, s miután mindenki megkóstolta, a gyermekre került a sor, az isteni hatalom ösztönével elfordította orcáját, összeszorította a száját tiltakozó ajkával és visszautasította a kelyhet. A diakónus azonban kietartóan próbálkozott és minden tiltakozása ellenére beleerőltetett valamennyit a kehely szentségéből. Utána azonban zokogás és hányás következett. Pogány testben és szájban az **úrvacsora** nem maradhat, az Úr véreben megszentelt korty kibuggyan a szennyezett gyomorból. Ily nagy az Úr hatalma, ily hatalmas az Ő magasztossága. A sötétség titkai kitérültek az Ő fénye előtt és még a rejtett bűnök sem tévesztették meg Isten papját.”¹¹ Cyprianus leírása azt mutatja, hogy akkor a gyülekezetben gyakorlat volt, hogy a hívő szülők gyermekei részesültek az oltár szentségében.

Cyprianus leírása azt mutatja, hogy akkor a gyülekezetben gyakorlat volt, hogy a hívő szülők gyermekei részesültek az oltár szentségében.

A pelágiusi tévtanítás felbukkanásával és elterjedésével az addig gyakorolt jó rend, többek között a gyermekek úrvacsorázása is megkérdőjeleződött. Augustinus prédikációjában megfogalmazta az igaz tanítást, és hitet tett Jézus akarata és mindenre érvényes megváltása mellett: „Akik azt mondják, hogy a kisdedkorban nincs semmi, amit Jézus megmenthetne, azok tagadják, hogy Krisztus minden hívő újszülött számára Jézus. Ismétlem: azok, akik azt mondják, hogy a kisdedkorban nincs semmi, amit Jézus megválthatna, azok semmi mást nem állítanak, mint azt hogy a hívő újszülöttek, azaz akiket már megkereszteltek Krisztusban, azoknak Krisztus az Úr nem pedig Jézus. Végeredményben mi is Jézus? Jézus jelentése Megváltó, azaz Jézus a Megváltó. Azokban, akiket nem vált meg, nincs semmi megváltanivaló, így az ő számukra nem Jézus. Na, már most, amennyiben az ember tolerálja azt a gondolatot, hogy Krisztus nem Jézus olyanok számára, akiket már megkereszteltek, akkor nem vagyok biztos abban, hogy elismerhető-e összhangban lévőnek a hitetek az érvényes szabályokkal. Igen, ők kisdedek, de ők is keresztyének. Kisdedek, de részesülnek a szentségeiben. Kisdedek, de megosztja velük asztalát, azért hogy legyen saját életük.”¹²

„Az ortodox egyházban az alig megkeresztelt és megbérmált csecsemőket is azonnal részesítik a Szent Eucharishtiában.

Az ortodox egyház a mai napig megtartotta ezt a hagyományt, hiszen „az ortodox egyházban az alig megkeresztelt és megbérmált csecsemőket is azonnal részesítik a Szent Eucharishtiában.”¹³

11 Cyprianus: Az esesettekről (De Lapsis 9,25). Angol nyelvből fordította: Czuczor Sándor

12 Augustinus: Prédikációk a pelagiánusok ellen. (Sermo 174,7). Angol nyelvből fordította: Czuczor Sándor

13 D. Dr. Berki Feriz: Az ortodox keresztyénség. Budapest, 1984. 254. oldal

Luther Jézus szava, magatartása alapján és az ősi egyház hagyományának megfelelően tanít: „Néhányan azt kérdezték, hogy ki lehet-e szolgáltatni a szentséget a siketeknek és a némáknak is. ...Talán nem olvashatjuk Szent Cyprianusról, a szent mártírról, hogy Karthágóban, ahol püspök volt, mindkét színt kiszolgáltatta a gyerekeknek, bár ez a szokás sajátos okok miatt mára megszűnt. Krisztus magához hívta a gyerekeket, és nem engedte meg, hogy ebben bárki megátalja őket. (Mk 10,14) Ezzel a magatartással nem tagadta meg áldását sem a némáktól, sem a vakoktól, sem a bénáktól. Akkor miért nem lehet kiszolgáltatni az ő szentségét azoknak, akik szívből és keresztyéni lelkületből vágnak rá?”¹⁴

Hasonlóképpen foglal állást az asztali beszélgetésekben is: „Adhatjuk-e a gyermekeknek az oltáriszentséget? Válaszom: Az oltáriszentségről nincs semmilyen írott szabály. Mint ahogy nincs semmilyen rendelkezés az imádságra vonatkozóan sem, hanem csak az van megparancsolva, hogy amikor imádkozunk, reménykedjünk

Luther: *Nincs tehát akadály, hogy a szentséget gyermekeknek is adhassuk.*

a meghallgatásban. Mint ahogy nincs rendelkezés a szenvedésről sem, és mégis, amikor szenvedünk, kötelesek vagyunk túrni. Mégsem következik ebből, hogy a gyermekek elkárhoznak, ha

nem imádkoznak, vagy ha nem szenvednek kereszt alatt. Pál mondása a Korinthusi levélben, 'Próbálja azért meg magát az ember', csak a felnőttekre vonatkozik, mivel perlekedés volt közöttük. Nincs tehát akadály, hogy a szentséget gyermekeknek is adhassuk. Az Úr Krisztus a gyermekekről mondja ezt: 'Az ilyeneké a mennyek országa', azaz 'Én az ő Krisztusuk is vagyok; én nekik épp úgy meg vagyok ígérve, mint ahogy a felnőtt zsidóknak is meg vagyok ígérve; de nekik okoskodniuk kell, és nem akarják, hogy az övék legyenek'"¹⁵

Az egyház babiloni fogságáról szóló könyvben Luther Cyprianusra hivatkozva helyesli és támogatja a gyermekek úrvacsorához bocsátását: „Idevágólag olvassuk Cypriánnál, aki egymaga is elég erős, hogy leverje az összes romanistákat, s ki 5. könyvének az elesettekről szóló beszédeiben tanúságot tesz arról, hogy a gyülekezetben (Karthágóban) szokás volt – sok laikusnak, gyerekeknek is – mindkét színt, igen az Úr testét kezükbe adni, miként ezt sok példa is igazolja... Ugyanott említi fel azt az esetet is, amely az ő jelenlétében történt, tudniillik hogy amikor a diakónus a kelyhet egy kis leánykának adta oda, s ez vonakodott azt elfogadni, szájába öntötte az Úr vérét.”¹⁶

Azt, hogy az oltáriszentséget miképpen kell és lehet venni, és hogy adható-e kisgyermeknek, akiknek az értelmük még nem fejlődött ki, hasonlóképpen magyarázza, mint a Kis kátéban: „Ők (a csecsemők), nem úgy hallják az igét, ami által a hit jön, mint ahogy a felnőttek hallják. Mégis hallják ők az igét, ahogy a kisgyermek. A felnőttek a fülükkel és az eszükkel ragadják meg az igét, gyakran hit nélkül. Ők pedig fülükkel hallják az igét, értelem nélkül és (mégis)

14 Luther Márton: Értekezés az Újtestamentumról, vagyis a szentmiséről. WA 6. 377. oldal, fordította: Vég helyi Antal

15 Luther Márton Asztali beszélgetések 365 WA 2.1. 154. oldal, fordította: Vég helyi Antal

16 Luther Márton: Az egyház babiloni fogságáról szóló könyvecske. 2005. 22. oldal

hittel. És minél közelebb van a hit, annál távolabb van az értelem, és annál erősebb az, ami őket arra (hitre) viszi.”¹⁷

A Nagy kátében éppen a keresztség kötelezése alapján a családfő felelősségére helyezi, hogy a rábízott gyermekeket tanítania kell, és részesedniük kell a szentségben is: „Tudja meg hát minden családfő, hogy Isten rendeletére és parancsolatára köteles gyermekeit arra tanítani vagy taníttatni, amit tudniok kell. Mivel megkeresztelték és fölvtették őket a keresztyén egyházba, élvezniök kell a szentségnek ezt a közösségét is, hogy segítsenek és szolgáljanak nekünk. Hiszen szükség van arra, hogy valamennyien segítsenek nekünk hinni, szeretni, imádkozni és harcolni az ördög ellen.”¹⁸

Adható a gyermekeknek úrvacsora? Biblikus alapon és az ősi egyház gyakorlatát ismerve, azt kell mondani, hogy igen. A válasz azonban mégsem ilyen egyszerű. Hiszen több olyan kérdés van, melyet meg kell vizsgálni, és meg kell válaszolni. Először is az, hogy a mai gyakorlatunk, miszerint egy bizonyos értelmi fejlettség és az egyház tanításának ismerete kell az első úrvacsora vételéhez, tartható-e? Teológiai alapon és a mai helyzetet ismerve azt kell válaszolni, hogy nem. Nem tartható az a szokás, az a rendszer, hogy tudás, ismeret és megértés meglétéhez kössük az

Azoknak a gyermekeknek és akkor adható az úrvacsora, akik rendszeresen részt vesznek az istentisztelet ünneplésén és a szüleikkel együtt járulnak az Úr asztalához.

oltáriszentség vételét, mely isteni misztérium. Nem tartható az a szokás, hogy többnyire olyan fiatalok részesülnek a konfirmáció alkalmával az úrvacsorában, akiknek addig sem volt, és igen valószínű, hogy ezután sem lesz aktív hitéletük a gyülekezetben. A kevés kivételnek igen hálásak lehetünk és a reményt nem adjuk fel, abban a tekintetben, hogy akik eddig nem kapcsolódtak a gyülekezet aktív tagjaihoz, egyszer majd meg fognak jelenni. A jelenlegi általánosnak tartott gyakorlat azonban mégsem tartható.

Következő kérdés, hogy mely gyermekeknek és mikor adható az úrvacsora? Luthernek a Nagy kátében megfogalmazott intésére kell figyelniük, hogy a családfők kötelesek tanítani a gyermekeiket, hogy tudják: meg vannak keresztelve, ezzel Krisztus testének tagjai lettek. Ezért hozzák, és nem küldik őket a gyülekezet közösségébe és teljesen természetesen részt vesznek az istentisztelet ünneplésében, melynek kihagyhatatlan része – mivel a középpontja – az úrvacsora. A család együtt van, és együtt vesz részt az ige hallgatásában és az ige: Krisztus teste és vére vételében. Így együtt adnak hálát az élet kenyerének és az üdvösség kelyhének életető közösségéért. Ebből a jelenleg még ritka, de remélhetőleg gyarapodó gyakorlatból következőleg azoknak a gyermekeknek és akkor adható az úrvacsora, akik rendszeresen részt vesznek az istentisztelet ünneplésén és a szüleikkel együtt járulnak az Úr asztalához. A szülőket és velük a gyermekeiket a gyülekezetben a lelkész egy-két, vagy több alkalommal felkészíthetné

17 Luther Márton: Prédikáció vízkereszt ünnepe utáni 3. vasárnap evangéliumáról (Mt 8,1kk) WA 17. 87. oldal, fordította: Véghelyi Antal

18 Luther Márton: Nagy káté in: Konkordia könyv. Budapest, 1957. 206. oldal

az úrvacsora vételére, nem azért, hogy értsék mi az, hanem hogy tudják: az élet Ura, Krisztus lép velük közösségre.

Milyen életkorban lehetne ezt a gyakorlatot elkezdni? Talán nem kellene az ortodox egyházak gyakorlatát átvennünk, hogy csecsemőkortól, de meggondolandó lehetne 4-5 éves kortól, viszont amennyiben a szülők korábban is hozzák a gyermeküket, lehetne óvodás kortól is. (Felemelő tapasztalat volt, amikor egy hitét gyakorló család tagjai az óvodás gyermekükkel együtt térdeltek az oltárhoz és vették az úrvacsorát. A gyermeknek előtte elmondtuk, hogy most kivételesen ő is részesülhet az úrvacsorában, és hogy az Krisztus teste és vére. Olyan méltósággal és áhítattal vette a bemártott ostyát a gyermek, hogy az példa lehet a felnőttek számára. A gyermek ezt az alkalmat a családban azóta is emlegeti.) Itt vetődik fel a kérdés: Hogyan vegyék az úrvacsorát? Valószínűleg az lenne megfelelő megoldás, ha bemártással vennék. Természetesen ekkor is csak minőségi édes, vagy félédes bort kellene használni.

A gyermekek mindeközben, természetesen járnak hittanóra, megismerik a Bibliát, és részt vesznek a konfirmációi oktatáson, ahol megtudják mi mindent tett az Isten értük Jézus Krisztusban, mit vall az egyház, mi az egyház tanítása. Így erősödik kezdődő hitük, és megtudják vallani azt a meggyőződést, mely az életük meghatározója, melyet szüleik és keresztszüleik vallottak meg a keresztelésük alkalmával.

Amennyiben ez a gyakorlat kialakul egyházunkban, mint ahogy ez már gyakorlat többek között az Amerikai Evangélikus Egyházban (ELCA), valamint az Ausztriai Evangélikus Egyházban is, akkor minden bizonnyal – mivel a gyermekek és családjaik az ige életető közösségében élnek – velük erősödik és gyarapodik a gyülekezet, az egész egyház.

Legyen Isten áldása az egyházon, mely mindig reformálandó, hogy egyedül Krisztuson épüljön, hozzá térjen vissza, egyedül benne és belőle éljen, és így egyedül róla tegyen tanúságot.

Ízelítő

”**Testvérem, nem tudnál-e úgy élni** ebben a mai világban, hogy minden téged látó emberre – legyen az csüggedt, fáradt, elesett – ráragyogjon a húsvét diadalmas fénye? Krisztus feltámadott! Krisztus él!

Mondd, nem akarnád-e bizonyítani, hogy van igaz élet, van tisztaság, van szeretet, van hűség, van becsület, van igazság, van örök élet?! Bizonyítani: igen, van, mert feltámadt és él a Krisztus, tehát érdemes élni, érdemes keresztyénnek lenni!

(Nem nagyobb a szolga az ő uránál 167. o.)

A teológiai stúdium – Felkészülés az egyházi szolgálatra¹

© Az előadás megjelent a „Weise mir Herr deinen Weg, In memoriam Joachim Heubach” című, Werner Führer és Albrecht Immanuel Herzog által kiadott kötetben (26–33. old.). Freimund-Verlag, Neuendettelsau 2010. Köszönetet mondunk a Kiadó szíves engedélyéért.

Fordította: Weltler Rezső

A téma ily módon való megfogalmazása nem magától értetődő dolog még a mi mai akadémiai és egyházi valóságunkban sem. Vajon mindenhol mindenki ugyanazt érti a „teológia, mint tudomány” kifejezés alatt?

Hasonlóképpen azt is meg kell kérdeznünk: mennyire világos és közös fogalmunk az, amit egyházi szolgálatnak (*ministerium ecclesiasticum* vagy *ministerium verbi divini*) nevezünk? Egyik sem magától értetődő.

Ehhez a kérdéshez egy-két vonással néhány olyan gondolatot szeretnék előadni, amelyek mint lelkeszt, teológiai tanárt és püspököt egyaránt újra meg újra foglalkoztatnak. Dietrich Bonhoeffer egy 1933-as rövid tanulmányából való idézettel szeretném kezdeni. „Mit tegyen ma a teológiai hallgató?”² témával kapcsolatban azt mondja: „Mindenekelőtt csak akkor tanuljon teológiát, ha őszinte meggyőződése, hogy mást nem lenne képes tanulni. Sokkal kisebb kárt okoz, ha sokan, akik talán jó teológusok lettek volna, e helyett jó jogászok vagy orvosok lesznek, mint az, ha egyetlen egy valaki teológus lesz, akinek tulajdonképpen nem kellett volna annak lennie.”³

S utána jön egy mondat, ami megdöbbenett engem: „Az erős teológus-utánpótlás mindig kétértelmű jelenség.”⁴

Sokat lehetne gondolkodni azon, hogy mi volt az, ami ezt a fiatal egyetemi oktatót akkor 1933-ban, a teológia, az egyházi- és közélet fordulópontján erre a kijelentésre indította. Bonhoeffer ezen a helyen így folytatja: a teológiai hallgatónak „nem kell azt gondolnia, hogy feltétlenül egy konkrét *elhivatási élményre* kell várnia, hanem egyszerűen a teológiára való elhivatásként kell elfogadnia, ha megragadta és többé nem engedi el a teológia ügye. De ez természetesen csak akkor érvényes, ha valóban a teológia ügye az, amire gondol, azaz valóban kész arra, hogy Istenről, az ő igéjéről és akarataról gondolkodjék: ‘... az ÚR törvényében győ-

1 1985 október 14-én Erlangenben a Luther Márton Szövetség teológusotthonának 50 éves fennállása alkalmából elhangzott előadás.

2 Ges. Schriften, Bd.3,243–247; most in: D. Bonhoeffer, Werke, szerk. E. Bethge és mások, Bd. 12, München 1997, 416–419

3 i. m., 243 (=DBW 12416)

4 uo.

nyörködik, és az ő törvényéről elmélkedik éjjel-nappal.’ (Zsolt 1,2), ha valóban kész a komoly munkára, tanulásra és gondolkodásra. Nem egy elhivatási élmény, hanem az elszántság a józan, komoly, felelősségteljes teológiai munkára áll a teológiai tanulmányok kapujában.⁷⁵

Nem egy elhivatási élmény, hanem az elszántság a józan, komoly, felelősségteljes teológiai munkára áll a teológiai tanulmányok kapujában.

Végül még egy harmadik idézet: „Teológusként igazi, teljes embernek kell lennie..., ugyanakkor meg kell tanulnia és tudnia kell, hogy életének és gondolkodásának hajtóereje sehonnan máshonnan nem jöhet, csak Krisztus passiójától, a megfeszített Úrtól.”⁷⁶

A teológiai stúdium felkészülés az egyházi szolgálatra.⁷ Ezt a szolgálatot minden funkciójában újra és újra teológiailag is vállalni kell. A tanulmányok feladata az, hogy képessé tegyen a teológia legfontosabb tárgyainak saját, önálló, kritikus megismerésére és megértésére.

Teológiát tanulni fáradozás és törekvés a *Szentírás, az Ó- és Újszövetség* újra meg újra való, egyre mélyebb megértésére. Ez persze nem megy a nyelvek alapos ismerete nélkül, s e ponton nehézséget jelent mai helyzetünkben a tudományos teológia, az exegézis számára, hogy kevés olyan hallgatónk van, aki a gimnáziumból hozza magával a latin és görög nyelv ismeretét.

Teológiát tanulni fáradozás és törekvés az *egyház tanításának* megértésére, ahogy azt az évszázadok teológiai vitái folyamán a prédikáló és tanító egyház megfogalmazta. E téren ki kell alakulnia a megkülönböztetés képességének, a dogmatikai érzékenységnek. Ezekre a képességekre a teológus csak a dogmatörténet és a keresztyén teológia klasszikus műveinek alapos tanulmányozásával tehet szert.

Teológiát tanulni fáradozás és törekvés.

Teológiát tanulni fáradozás és törekvés az *egyház történet* megismerésére a világtörténelem és a szellemi történet keretein belül. A teológusnak a jelenben és a jövőben is képesnek kell lennie felismerni azt, hogy sok minden egyáltalán nem olyan új Isten napja alatt, az egyházban és annak tévelygéseiben sem.

Teológiát tanulni fáradozás és törekvés a *világegyház* történetének és életének megismerésére: ökumené, misszió és diaszpóra, tehát éppen az, ami ezt a házat is 50 éves története folyamán alakította. Krisztus egyháza, így mondom mindig Schaumburg-Lippében nagyobb, mint a schaumburg-lippe tartományi egyház, Krisztus egyháza nagyobb, mint az alsó-szászországi egyházak konföderációja, Krisztus egyháza nagyobb, mint az evangélikus egyház: Krisztus egyháza az egy, szent, egyetemes és apostoli egyház.

Ki kell alakulnia a megkülönböztetés képességének, a dogmatikai érzékenységnek.

Teológiát tanulni fáradozás és törekvés ennek felismerésére és megértésére.

5 uo.

6 i.m., 244 (=DBW 12417)

7 Vö. pl. Klaus Haacker (Hrsg.): *Lernen und Leben. Ansprachen an Theologiestudenten.* Texte von K.Barth, D. Bobhoeffer, K.Heim, H.J.lwand, A.Schlatter, H.W.Wolff, Wuppertal 1985

S végül a teológiai stúdium fáradozás és törekvés annak a *megbízatásnak és feladatnak az elsajátítására, amit az egyházi szolgálat jelent*. Már a kezdet kezdetétől fogva olyan jól és alaposan meg kell tanulni ezt az egyetemen, amennyire csak lehet. Megtanulni a liturgia történetén keresztül, hogy mi az istentisztelet lényege, megtanulni az igehirdetésnek is inkább a lényegét, mint a módszerét. Megtanulni a tanítás feladatát, nemcsak az ifjúságét, hanem az egyház egyetemes katechumenátusát is figyelembe véve a tanítás teljes vertikumát. Megtanulni, mit jelent a poimenika (a lelkigondozás tana), s hogy miben más ez, mint a pszichoterápia. A teológusnak meg kell ismernie, ki is az ember a maga szegénységében és elhagyatottságában, lelkének és életének zavaraiiban s hogy az evangélium legnagyobb adománya a bűnbocsánat és az örök élet.

A stúdium mint fáradozás és törekvés a tudományos teológia különböző területeinek egyre mélyebb megértésére *konkrét ismeretekkel* kezdődik, s ezek válnak azután valódi ismeretté, amennyiben a törekvésben felébred a beható megismerés öröme. Ez a megismerés és megértés mindig lépésenként történik;

mélyebbre ásás egy adott helyen, továbblépés és növekedés a teológia ismeretében, de ugyanakkor mindig – s ezt nagyon tudatosan mondom – állandó készség a kritikus helyesbítésre is.

Teológiát tanulni páratlan *lehetőség* is; különleges alkalom arra, hogy behatóan megismerjük a keresztyén hit szövegeit, dokumentumait és bizonyosságait, e hit jelentős személyiségeit és tanúit, megismerjük azokat a problémákat, jelenségeket, folyamatokat és összefüggéseket, amelyek a teológiát és az egyház életét meghatározták, s még mindig meghatározzák.

A törekvés a teológiai stúdiumban nem zárja ki annak lehetőségét sem, hogy addigi hit-felfogásunk kérdésessé válik számunkra, esetleg el is veszítjük azt, s még egyszer előről kell kezdenünk mindent. Teológiát tanulni ezért mindig merészség is; a túl magabiztos teológiai hallgató a mondottak miatt nagyon is bizonytalan jelölt az egyházi szolgálatra.

Merészség teológiát tanulni akkor is, amikor a Szentírás tanulmányozásában valóban és komolyan szembesítem magam Isten ígéjének igazságával, és nem térek ki a bennem, mint természetes emberben mélyen lakozó kétely elől sem. Ha textusok, problémák vagy személyek kapcsán felsejlik bennem, hogy Isten ígéje mi mindent tud rólam s a bennem lévő szkepszis gyökereiről, s hogy mennyire szegényes az eddigi ismeretem és bizonyosságom. Ha megsejtem, hogy mi minden hiányzik belőlem, s amit éppen ezért Istennek kell adnia nekem ahhoz, hogy másokon segíthessek, sőt hogy a hit bizonyosságára elvezessem őket.

Teológiát tanulni pusztán intellektuális ügy és vállalkozás és az is marad, ha nem jut el újra meg újra a legmélyebb komolysággal *az ígére való figyelés lelki dimenziójához*, ahhoz, hogy ez a minket megítélő és megmentő Istennek, Jézus Krisztus Atyjának ígéje. A teológi-

A stúdium *mint fáradozás és törekvés ... konkrét ismeretekkel kezdődik, s ezek válnak azután valódi ismeretté, amennyiben a törekvésben felébred a beható megismerés öröme.*

A túl magabiztos *teológiai hallgató a mondottak miatt nagyon is bizonytalan jelölt az egyházi szolgálatra.*

ai hallgatónak gyakran fájdalmasan kell megtapasztalni azt, amivel később a szolgálatban is ugyanúgy találkozik: Isten kinyilatkoztatott igazságának ismerete, ahogy arról az Ó- és Újszövetség tanúskodik, számára is csak a Szentlélek hatására válik Isten üdvözítő evangéliumának

A kereszti teológiájával való szembesülés lehetetlen saját mélységes megrendülésünk nélkül.

ismeretév. És – mindig csak a Szentlélek által munkált cselekvés kegyelme az az egyházi szolgálatban, ami meg fogja áldani szolgálatát. Itt csak két példát említek:

a) *A kereszti teológiája.*⁸ A kereszti teológiájával való szembesülés lehetetlen saját mélységes megrendülésünk nélkül, egészen az énekvers újra megértéséig: „Én, én és bűneim mint tengerpart fővénye ...”⁹

b) Ugyanúgy *a feltámadás csodája és az örök élet reménye* csak akkor lesz számomra mély bizonyossággá, amelyben magam is meghalhatok, és másoknak is a maguk „meg-kell-halnom” tudatában tanúságot tehetek, ha Isten Szentlelke munkálja és tartja meg bennem ezt a hitet. A „veni creator spiritus” („Ó, jöjj, teremtő Szentlélek”) állandó imádkozása nélkül nincs ige-teológia s nincs alkalmasság az egyházi szolgálatra.

A teológiai stúdiumot mint gondolkodó törekvést a tudományos teológia legfontosabb tárgyainak megismerésére és képessé válást önálló kritikus vizsgálódásra és ítéletalkotásra – úgy gondolom – állandóan kíséernie kell ennek a lelki fáradozásnak. A Lélek által munkált hitismeret és hitbizonyosság nélkül senki nem válik igazi teológussá, és senki nem tud egyházi szolgálatában igazán helytállni.

Éppen ezért a teológia tanulása az egyházi szolgálatra vezető úton *elképzelhetetlen kitarató imádság nélkül.* Ez különbözteti meg a teológiát minden más tudománytól. S ez az imádság nemcsak liturgiailag szabályozott imádságot jelent, hanem ezen túlmenően személyes, tartós beszélgetést is Istennel. A teológia tanulása lehetetlen a Szentírásba és az egyház hitvallásába való imádságos elmerülés nélkül. A Szentíráson való imádságos meditálást Luther tanította nekünk¹⁰, de mások is az egyházban az evangélium tanítói és hirdetői közül. A teológiai hallgató számára a tudományos stúdium mindig össze van kötve ezzel a lelki törekvéssel; így az egyház hitvallása, pl. a Kis kátében a Hiszekegy harmadik hitágazatáról szóló rész feletti meditálással is:

„Hiszem, hogy saját eszemmel és erőmmel nem tudnék Jézus Krisztusban, az én Uramban hinni, sem őhozzá eljutni, hanem a Szentlélek hívott el engem az evangélium által, ő világo-sított meg ajándékaival, ő szentelt meg és tartott meg az igaz hitben, ahogyan a földön élő egész egyházat is...”

8 Tanulmányozzuk, és alaposan meditáljuk át Luther 1518. április 26-i heidelbergi disputációját (WA 1,353-374), vö. ehhez még W.v.Loewenich, *Luthers Theologia crucis*, Witten 1967.

9 Paul Gerhardt éneke

10 vö. Frieder Schulz: *Die Gebete Luthers*, Edition, Bibliographie und Wirkungsgeschichte. Gütersloh 1976.

Ezért nem megy semmilyen teológiatanulás *naponkénti bűnbánat és megtérés* nélkül. Végére is már keresztségünk óta ezen az úton vagyunk, és a Szentlélek elkezdte a munkáját rajtunk, amikor elhívtott, népéhez gyűjtött, megvilágosított és útnak indított az ehhez a stúdiumhoz vezető úton.

A teológia tanulásához nem az tartozik, hogy megtaláljam magamat – mentsen Isten ettől! –, hanem az, hogy *megismerjem önmagamat*:

„... hogy a bennünk levő régi embernek naponként bűnbánattól és megtéréstől vízbe kell fulladnia és meghalnia minden bűnével és gonosz kívánságával együtt, és viszont naponként új embernek kell előjönnie és feltámadnia, hogy Isten előtt igazságban és tisztaságban éljen örökké.”

Egy lutheránus teológiai hallgató és lelkész jól teszi, ha legalább időnként lelki szemei elé idézi Luther 95 tételéből a legelsőt: „Mikor Urunk és Mesterünk azt mondta: 'Térjete meg!' stb. (Mt 4,17), azt akarta, hogy a hívek egész élete bűnbánatra térés legyen.” Ezzel és a Kis kátéból a keresztség magyarázatával a szívében, halálon és feltámadáson, naponkénti bűnbánaton és megtéréseken keresztül halhat be a hallgató a megszabadító evangélium titkába. S hogy ez mennyire nehéz, azt tudja mindenki legalábbis másoktól – de magunk számára sincs más út.

Végül nincs igazi stúdium *a világegyházban való élet* nélkül. Aki egy ilyen házban lakhat, mint a Luther Márton Szövetségnek ez az otthona, megadatik neki az az egészen ritka és egyáltalán nem mindenütt megtalálható lehetőség, hogy legalábbis néhány az ökumenéből jött keresztyén testvér tanuló társa legyen. Ennek a ténynek, ha a teológiai stúdiumot valóban az egyházi szolgálatra való felkészülésnek tekintjük, az egyház és a szolgálat „katolicitásának” dimenziójában nem lebecsülendő jelentősége van.

Befejezésül még egy, témánkra vonatkozó kérdéssel szeretnék szembesíteni, éspedig azzal, amit pasztoráletikának nevezünk. Az egyházi szolgálatban való élet nem lehetséges állandó, nagyon konkrét és személyes szembesülés nélkül mindazzal, ami a Szentírásban világos etikai útmutatások formájában előttünk áll, amit az evangélium hirdetőjeként nem kerülhetünk meg, s ahol nem szabad megváltozott etikai helyzetre és társadalmi adottságokra való hivatkozással feketéből fehéret csinálnunk. Nagyon jó, ha tanulmányozzuk a Római levelet és megértjük, ami a 11. fejezettel bezárólag megíratott. De itt nem szabad megállnunk, arra is figyelniünk kell, ami a 12. fejezettől következik, ahol mindjárt az elején világos útmutatást találunk: *„ne igazodjatok e világhoz, hanem változzatok meg értelmetek megújulásával,*

A teológia tanulásához *nem az tartozik, hogy megtaláljam magamat ... hanem az, hogy megismerjem önmagamat.*

Nem szabad *megváltozott etikai helyzetre és társadalmi adottságokra való hivatkozással feketéből fehéret csinálnunk.*

hogy megítélhessétek: mi az Isten akarata, mi az, ami jó, ami neki tetsző és tökéletes.” (Rm 12,2) Ez érvényes a teológiai hallgatókra is, főként azért, mert manapság éppen akadémiai körökben divat lett az etikai alapnormák megkérdőjelezése és felvizezése. Így még fontosabbá válik a kérdés, hogy mit is jelentenek számára Isten igéjének etikai kijelentései, s hogy ezen a területen is kötelez-e Isten igéje. Ez bizony fáradság és törekvés, szükség esetén akár szenvedés is.

Meg kell tanulni másokért szüntelenül közbenjárni Isten előtt,

Ha az Újszövetséget tekintjük, úgy számos olyan helyet találunk, amelyek nagy jelentőséget tulajdonítanak a hivatalban levő szolgálattevők etikai magatartásának. Nincs értelme

azon meditatálni, hogy az ún. pásztorlevelek egy későbbi korból származnak-e. Nem annyira késői korból, hogy ezzel érvényteleníthessük őket. Inkább higgyenek a pásztorleveleknek és etikájuknak, mint a jelen néhány pasztoráletikusának!

Mik azok a fő kérdések, amikre különösen gondolnunk kell? Csak néhányat szeretnék megnevezni, amelyek számomra jelentősek, s itt csaknem minden szó problémákkal teljes: alázat, bátorság, tisztaság, engedelmesség, fegyelem, hűség és szorgalom, annak tudása, hogy Isten adja nekünk ezt az időt, de ez az idő értékes idő.

Teológiai hallgatóként – ahogy később az egyház szolgálatában is – újra és újra el kell gondolkodni azon, mit jelent az, hogy Jézus követéséhez hozzátartozik, hogy esetleg szenvedni is kell. A Krisztusért való szenvedés oly gyakran megtörténik ma a világegyházban, hogy a teológiai hallgatónak ezt a tényt okvetlenül bele kell vonnia tanulmányaiba. Anélkül, hogy ezt a jelenséget figyelembe vennénk, lehetetlen ma ökumenikus teológiát folytatni. A Krisztusért való szenvedés, amely ma végigmegy a világegyházon, még több is, mint az anyagi szegénység, vagy a diktatúrák miatti szenvedés. A teológiai stúdióban, elmélyítve a Szentírás és az egyháztörténet által, nem hagyhatjuk figyelmen kívül annak nagy pasztoráletikai jelentőségét sem, hogy megtanuljunk nem elfutni a magány elől. Nem elfutni saját Isten előtti létem magányossága elől, gyakran még egy gyülekezet közösségében is, amely jóformán semmit nem ért abból, hogy mi az az *unum necessarium* (az egy szükséges dolog), s annak jelentőségét sem, amit az egyház szolgájának magányossága jelent Isten népének diaszpórájában.

A pasztoráletikához számítom a felelősségteljes végiggondolását annak is, hogy mit jelent az: szeretni Krisztus egyházát, úgy tisztelni, mint az édesanyánkat, s mindenekelőtt imádkozni érte, ahogy azt egy igazán mély belső lelki tartás sugallja. Meg kell tanulni másokért szüntelenül közbenjárni Isten előtt, és így papi emberré válni (nem elfeledkezve a hívők egyetemes papságáról sem), ami egy teológus-élet etikai oldalának fontos része.

Így lehet egy teológusotthonban, mint amilyen ez a ház is, a teológiatanulást mint felkészülést az egyházi szolgálatra az egymást kölcsönösen segítő közösségben gyakorolni és megvaló-

sítani. Józan, komoly, felelős teológiai munkában, törekvéssel és az ismeretek növekedése feletti örömmel, mégpedig oly módon, hogy az, aki itt fáradozik és törekszik, testestül-lelkestül átadja magát Isten igéjének, ahogy tanultuk is: „Mindennél jobban kell Istent félnünk, szeretnünk, és benne bízunk.” Így azután a stúdium lépésről lépésre való tudományos és lelki fáradozása nem marad áldás nélkül, s akkor az egyház olyan szolgákat nyer, akik nem felkészületlenül kezdek az egyházi szolgálatot.

Wilhelm Löhe (1808–1872) egyik úrvacsorai énekével szeretném befejezni, amely engem újra és újra teológiai elmélkedésre készítet:

Ó, Isten Fia, te örök erő,
ó, Emberfia, hozzánk érkező
hatalommal, isteni dicsőséggel.
Áldott légy Uram, Krisztusom,
akire sokan vágnak, jól tudom:
hozzád, hozzád, ó, Uram, fel hozzád,
látásod után lelkem felkiált.

Áldott légy Isten, hogy megszülettem
s új szövetségre hívtad el lelkem!
Mit nekem Salamon dicső temploma,
oltára, szentélye fénye,
ha a legkisebb kápolna mélye,
a kenyér tested rejti el csudán
melyen a világ ámulhat csupán.

Ezért míg vár az örökkévalóság,
az oltár addig is áll s valóság:
a madár itt lelte meg biztos fészkrét.
Míg Jézusban elmerülök,
Már itt örök életnek örülök.
Még a test és csont is megújul itt
s lelkemet felvidámítja a hit.

Dicsértessék és áldassék igen
Istenünk nagy jósága már itt lenn.
Mert ég és föld is egyek már teljesen
Krisztus testében s vérében;
egy jó fogja őket egybe szépen.
Míg várunk, szívünk így lelhet vigaszt,
a szent vacsora édesíti azt.¹¹

Azt kívánom Önnek, kedves Slenczka testvérem (Prof.dr.Reinhard Slenczka, a Luther Márton-Szövetség teológus otthonának ephorusa [tanulmányi és lelki vezetője] 1986 és 1996 között), mint új ephorusnak, hogy ezzel és minden következő generációval alapos teológiai-tudományos munkát végezzen, segítse őket az evangélium ismeretében való lelki növekedésben, hogy valamennyi hallgató elmondhassa egyszer a régi papi imádságot:

„Uram, köszönöm, hogy ezt a hivatást adtad nekem.
Add, hogy soha ne szűnjek meg hálát adni ezért.”

11 O Gottessohn voll ewiger Gewalt, / o Menschensohn in göttlicher Gestalt, / der Gottes Macht und Ehren überkommen, / du hochgelobter Herr und Christ, / der du der Deinigen Verlangen bist: / zu dir, zu dir, o Herr, hinauf zu dir, / zu deinem Anschauen schreit mein Geist in mir.
Gelobt sei Gott, daß ich geboren bin / im Neuen Testament, mir zum Gewinn! / Was ist der Tempel König Salomonis, / was sein Altar, sein Heiligtum? / Das ärmste Kirchlein hat den sichern Ruhm, / daß sich in ihm mit Brot der Leib vereint, / der nur in jener Welt noch herrlicher erscheint.
Darum bis ich zur Ewigkeit kann gehn, / soll meine Hütte am Altare stehn: / der Vogel hat sein trautes Nest gefunden. / Ich werd in Jesum eingesenkt, / ein ewig Leben wird mir hier geschenkt. / Hier wird sogar mein Fleisch und Bein erneut, / mein Leib und Seel zur Ewigkeit erfreut.
Ja, hochgelobet, hochgebenedeit / sei unsres Gottes große Freundlichkeit. / Denn Erd und Himmel ist nun völlig einig / in Christi Leib und seinem Blut; / was beide einigt, ist dasselbe Gut. / So wird getröstet unsre Wartezeit, / dies Mahl verzehret ihre Bitterkeit.

Ordass Lajos és Nagybörzsöny II.

3. a) Ordass találkozásai két Nagybörzsönyben helyettesítő lelkésszel

Miután kudarcba fulladt Ordass vejének próbálkozása apósa Nagybörzsönyre korlátozott helyettesítő szolgálata ügyében, a lelkész távollétében már nyugdíjban lévő, de még aktívan szolgáló evangélikus lelkészek jelentek meg a gyülekezetben. Velük nagybörzsönnyi otlétei idején Ordass természetesen kapcsolatba került. A nyugdíjas helyettesek közül kiemelkedett az akkoriban szintén Budahegyvidékhez kötődő *Csákó Gyula*, Túróczy Zoltán egykori titkára. Ordass már a második aktív püspöksége idején – 1956 és 1958 között – jó kapcsolatot alakított ki vele. Az első nagybörzsönnyi szolgálat előtt négy évvel, 1964. június 5-én Kende Györgytől értesült arról, hogy Csákót „azonnali hatállyal” elbocsátották a lelkészi szolgálatból. Így, amikor nagybörzsönnyi helyettesítő szolgálatairól értesült, örömmel várta érkezését, hiszen személyében az övéhez hasonló törvénytelenséget átélt lelkészt üdvözölhetett veje gyülekezetében. A kapcsolat – különösen Ordass Budahegyvidékre történő viszatérését követően – egyre szorosabbá vált. Név és születésnapokon, valamint karácsonykor és húsvétkor kölcsönösen írtak egymásnak. Csákó Gyula rövidesen bejáratos lett Ordasséknál, és Ordassék is meglátogatták őket.

Ordass szívesen hallgatta Csákó igeszolgálatait mind Nagybörzsönyben, mind pedig Budahegyvidéken. Egy alkalommal a következőket írta lelkésztársa szolgálatáról, annak egyik szolgálatát követően: „A mai egyházvezetőség valószínűleg »régimódinak« mondaná ezt a prédikációt. Igen jó volt pedig, és azt hiszem az egész gyülekezet igaz épülésére szolgált. Sajnos: nagyon-nagyon kevesen voltunk. De ez nem csoda, mert igen nagyméretű volt a kánikula. Magam is hosszan fontolgattam: el merjek-e indulni. Végül is azonban éppen azért erőltettem a menetelt, mert Csákó prédikált, aki kivételesen hűséges ragaszkodást tanúsított irányomban mostanában.”¹ Beszélgetéseik legfőbb témájáról is föllebbentette a fátylat. „Igen hosszan beszélgettünk egyházunk mostani siralmas állapotáról.”² Csákó Gyula hamarosan bekerült Ordass legszűkebb látogatói körébe. Erre bizonyíték a Napló egy másik megjegyzése Csákó Gyula egyik otlétét követően: „Hosszabb ideig volt itt. Így alkalmam nyílt vele az egyház ügyeiről szót váltanom, és tájékoztatást adni neki a norvég egyház vezetőinek rokonszenves helytállásáról.”³

Az aktív lelkészek közül *Lupták Gyula* nyáregyházi lelkész is többször fordult meg Nagybörzsönyben. Ordass örömmel várta egykori ceglédi hittanosát, az akkoriban már Nyáregyházán

Anyugdíjas helyettesek közül kiemelkedett az akkoriban szintén Budahegyvidékhez kötődő Csákó Gyula.

1 ON 1972. július 9. vasárnap. 151. o.

2 ON 1972. április 26. szerda. 79. o.

3 ON 1973. február 2. péntek. 20. o.

és Dánszentmiklóson szolgáló parókus lelkészt. Második aktív püspöki szolgálata idején, 1957-ben, meglátogatta a gyülekezeteket. Akkor így írt Naplójában: „Sok örömet jelentett számomra e jellegzetes szórványhellyel való találkozásom, de még inkább az, hogy láthattam volt kedves ceglédi tanítványom, Lupták Gyula igaz, hűséges lelkészi munkáját. Bár sok ilyen lelkipásztort adna egyházunknak Isten hű kegyelme.”⁴ Lupták, Ordass második eltávolítását követően is ragaszkodott a püspök személyéhez. 1961 augusztusában, mátrai üdülésük idején Ordass Lajos ott lakott a nyáregyházi paplakban, miközben veje végezte a helyettesítés szolgálatát. Ordass a szere-

Láthattam *volt kedves ceglédi tanítványom, Lupták Gyula igaz, hűséges lelkészi munkáját.*

tetét nem csak a lelkészre, hanem a nyáregyházi gyülekezetre is kiterjesztette, midőn saját, *Bányakerületi Sáfárok* elnevezésű pénzalapjából kamat nélküli kölcsönt adott a gyülekezetnek.⁵ Jólesően vette tudomásul, hogy az 1963-ban zajló fóti ügyben Dóka Zoltánon kí-

vül Lupták Gyula is szembefordult Káldy Zoltán püspök véleményével. Naplójában a következőket írta a két ellenvéleményt nyilvánító lelkészről: „Őket meglehetősen félreérthetetlenül megfenyegette Káldy Zoltán. Mintha a fenyegetés egzisztenciájukat érintené. Elszomorított, hogy ezen az alkalmon, amikor a lelkészek kifejtették volna a fóti gyülekezet mellett álló álláspontjukat, vagy 80 lelkész megpecsételte az egyházvezetés furcsa eljárását.”⁶

Lupták legfontosabb nagybörzsönyi szolgálatára 1969. szeptember 21-én, a második templom szentelésének emlékűnnepén került sor.⁷ Hatalmas tömeg előtt hirdette az igét. Ordass a

A szekuláris ökumené kérdésében az egymással partneri viszonyban lévő felek szakadatlan dialógusa szükséges.

következőt írta személyéről: „Meggyőződése, hogy egyházunknak igen jó és hűséges papja, kár, hogy őt is félreismerik és erősen mellőzik.”⁸ Erre az alkalomra visszaemlékezve Ordass – aki gyakran szenvedett a nagybörzsönyi gyülekezet általa »kitekert dallamok-

nak« nevezett éneklési stílusa miatt, azt is örömmel jegyezte fel Naplójába: „...ma [...] olyan dallamok voltak, melyeket rendszeren énekeltek.”⁹

3. b) Találkozás a tatabányai gyülekezettel

1977 nyarán Ordassnak arra is lehetősége volt, hogy Nagybörzsönyben találkozzon egy másik gyülekezet tagjaival. Ugyanis Labossa Lajos vezetésével június 5-én vasárnap 45 tatabányai

4 ON 1957. április 15. hétfő. 86.o.

5 ON. 1961. január 9. hétfő. 9. o.

6 ON 1963. január 22. kedd. 11–12. o.

7 A nagybörzsönyi gyülekezet a maga története folyamán kétszer is épített templomot. Az első templomhoz tartozó templomszentelési emlékűnnep február 2-a, Krisztus Urunk bemutatása, Gyertyaszentelő Boldogasszony ünnepén, a második templom szentelési jubileuma Szentháromság utáni 16. vasárnapon volt.

8 ON 1969. szeptember 21. vasárnap. 155. o.

9 ON 1969. szeptember 19. péntek. 153. o.

gyülekezeti tag jelent meg közöttük. Hatalmas gyülekezet volt jelen a prédikáción, amelyet a vendégyülekezet lelkésze tartott. Ordassnak nagyon tetszett az igehirdetés, mert amint írta: „Határozottan, rokonszenvesen és meggyőző erővel” hangzott.¹⁰ Labossa anyósa is megjelent, akít a Gregersen család tagjaként különös érdeklődés fűzött a gyülekezethez.

4. Evangélikus–római katolikus ökumené Nagyborzsönyben

a) Ordass és az ökumené – bevezető jellegű megjegyzések

Ordass Lajos viszonyát a szűkebb értelemben vett ökumenéhez – azaz a három történelmi keresztyén egyház egymással való kapcsolatához – legkevesebb két dolog határozta meg.

Az egyik elődje, Raffay Sándor püspök – valós tapasztalatokon alapuló – sajátos látásmódja. Ennek két jellemzője volt. *Az egyik a trianoni békeszerződés következményeként hatalmas vérvesztést szenvedő magyarországi evangélikusság érdekeire történő állandó hivatkozás.¹¹ A másik az, hogy Raffay hajlott arra, hogy egy-egy adott személy nézetein, cselekedetein és magatartásán keresztül fogalmazzon meg általánosításokat, és vonjon le pozitív vagy negatív következtetéseket.* Az első meglátásból következett az, hogy Ordass Lajos elődje a maga részéről sokszor értekezett egy hármass veszélyről, amelytől neki, mint püspöknek kötelessége megvédeni a félmillióra zsugorodott magyar evangélikus egyházat. A mindenkori államhatalom, a római katolikus és a református egyházak jelentették az elhárítandó veszélyt. A másik oldalon viszont Raffay készségesnek mutatkozott arra, hogy a római katolikus és református egyházakkal keresztyén és egyházi érdekek mentén részt vegyen együttműködésben. Ezt a fajta együttműködést az Erdélyből érkezett Ravasz László hozta be Trianont követően, miután ott ezt már sikeresen kipróbálta. A három történelmi keresztyén egyház közötti, és a gyakorlatban már működő „belső szolidaritás” gondolata Ordass püspökké történő iktatása pillanatában már létező valóság volt.¹²

Ordass a püspöki székhelyében – 1945. szeptember 27-én – egyfelől Raffay nyomában járt akkor, amikor állást foglalt az ún. egyházi ökumené kérdéseiben. Azt követően tette ezt, miután tisztázta, hogy a mindenkori világgal folytatott kapcsolat – azaz a szekuláris ökumené – kérdésében az egymással partneri viszonyban lévő felek szakadatlan dialógusa szükséges.

Az evangélikus és református egyházak együttműködését csak „két öntudatos személyiség testvéri viszonya”-ként lehet elképzelni.

10 ON 1977. június 5. vasárnap. 60. o.

11 Trianon előtt az evangélikusság aránya 64% volt az összlakosságon belül [ez 1 340 000 evangélikust jelentett], azt követően viszont 6%-ra csökkent. [Ez 557 647 fő]. Az adatot l. in: Wiczian Dezső és Solyom Jenő: Az egyház története. Evangélikus vallásnevelési tankönyv II. k. Átdolgozott kiadás. A Magyarországi Evangélikus Egyházegyetem kiadása, Győr, 1948. 82. o. Később, 1941-ig további csökkenés volt tapasztalható.

12 A három történelmi keresztyén egyház közötti „belső szolidaritás” kérdéséhez l. Ravasz László: Emlekezéseim. Református Egyház Zsinati Irodájának Sajtóosztálya, Budapest, 1992.

Mindezt abból a gyakorlatias megfontolásból, hogy mind az államhatalomhoz, mind az egyházhoz többségében olyan személyek tartoznak, akik egyszerre állampolgárok, illetve egy adott keresztyén egyház tagjai. Ordass szerint ez a pusztá tény azt a kötelezettséget róta mind a két félre, – világra és egyházra – hogy ne egymás ellenében, hanem egymást segítve munkálkodjanak egymás mellett, és adott esetben együtt is.

Az egyházi ökumenét illetően viszont Ordass megközelítése már túllépett a pusztá pragmatizmuson, amennyiben a speciális keresztyén küldetésre utalt. „Közösen vagyunk felelősek népünkért. Közösen kell megvédelmeznünk a keresztyénség alapelveit a jog, a szociálpolitika, a nevelés területén. Kérdezem azért, lehet-e ezekre gondolva nem egyeknek lennünk?”¹³ *Ordass egyetértett Ravasz Lászlóval abban is, hogy az evangélikus és református egyházak együttműködését csak „két öntudatos személyiség testvéri viszonya”-ként lehet elképzelni. Ez magába foglalta a saját egyházon belül már elfogadott „saját portéka” tudatos képviselését.*

A másik dolog, ami Ordassnak az általános és az egyházi ökumenéhez való viszonyát meghatározta az a saját és mások szenvedéseit figyelve kristályosodott ki benne. Ennek lényege az volt, hogy jólesően tapasztalta meg, hogy a speciális keresztyén küldetésért – az evangélium szabadságáért, illetve az egyház autonómiájáért, továbbá a közjóért harcoló és adott esetben szenvedést vállaló személyeket és közösségeiket a szolidaritás aranyszálai kapcsolják egymáshoz. Ordass úgy 1945 és 1948, mint 1956 és 1958 közötti aktív korszakaiban, illetve két ún. „belső-emigrációs korszakában” megtapasztalta ezt a fajta, személyek és csoportok között megjelenő, segítő jellegű együttműködését. A dolog másik – nagyon fájdalmas – oldala természetesen az volt, hogy ezzel párhuzamosan az illető személyek és csoportok a saját egyházi és világi közösségükkel kapcsolatosan elidegenedést, sőt üldöztetést éltek meg. Ordass Lajos legelementárisabb élménye ebből a szempontból kétségkívül a szegedi Csillag börtönben 1949. január 8-án történt esemény volt. Ezen a napon közös cellájukban *15 katolikus pap azért imádkozott, hogy Ordass ne kövessen el a lelkiismeretét megterhelő bűnt.* A börtönirodán viszont *saját püspöktársa, Túróczy Zoltán – Rákosi üzenetét hozva – kívánta lemondásra kényszeríteni. Az adott jelenetben Ordasshoz kétségkívül közelebb állt a tizenöt érte imádkozó római katolikus pap, mint a saját püspöktársa.* Ugyanez vonatkozott Mindszenty József személyének és szolgálatának megítélésére.

A fentiek tükrében elmondható, hogy az evangélikus identitását nagyon komolyan vevő Ordass úgy érezte meg az egyszerre evangélikus és római katolikus Nagyborzsönybe, hogy teljes mértékben nyitott volt az ökumené megélésére.

13 Részlet Ordass Lajos Püspöki székfoglalójából. 1945. szeptember 27. Evangélikus Országos Levéltár. Doktor Ordass Lajos Levéltára [EOL DOLL] 19. d. 6. cs. 17. o.

b) Ökumené Nagybörzsönyben az Ordass Napló tükrében

Ordass Lajos 1964 júniusában találkozott először dr. Szappanyos Béla plébánossal, aki rendszeresen felbukkanó vendég volt a nagybörzsönyi paplakban. A katolikus papról az *Új Ember* címmel kiadásra kerülő hetilap – 2001-ben bekövetkezett halála után – a következőt írta: „Testi-lelki értelemben egyenes tartású ember volt, de nem merev. 1913-ban született Zamárdiban, de az esztergomi főegyházmegye papjává szentelték 1938-ban a magyar katolicizmus nagy évében. Teológiai doktorként az *Actio Catholica* munkájába, a *Magyar Sion*, és a *Sziklán állunk* című lapok szerkesztésébe kapcsolódott bele. Nagy jövőt láthatott maga előtt. Krisztusi korban lett az AC. országos titkára. Megpróbált tisztességes párbeszédet folytatni 1948-ban a hatalommal, de nem hódolt be sem meghurcoltatása után sem később. Okos és mosolygós szívjósággal szolgált Szentendrén, Nagybörzsönyben – ide büntetésből került – és Budaörsön. 1981-től a székesfehérvári Papi Otthon igazgatója volt, 2001. december 6-án bekövetkezett haláláig. 1990 után már esztergomi apostoli protonotárius, kanonok lehetett, de a székesfehérvári Hosszú-temető papi sírkertjébe kívánt temetkezni, otthonbeli paptestvérei közé. Jellemes papi élet példáját hagyta maga után, amikor hazatért.”¹⁴

Ordass veje, ifj. Dedinszky Gyula az evangélikus gyülekezet lelkesze, és a katolikus gyülekezetet gondozó nagyműveltségű, negatív politikai és egyházpolitikai priusszal rendelkező

Öröm mindig látnom, hogy a két pap milyen szívélyes, nyílt viszonyt ápol.

plébánosa között rendkívül jó viszony alakult ki. A jó viszony alapját elsősorban és mindenkifelett *keresztyén mivoltuk és papi küldetésük hasonló felfogása* jelentette. Mindketten azon fáradoztak, hogy keresztyén és egyházi üzenetet közvetítsenek egy olyan faluban, amelyet a kommunista kormányzat – az evangélikus gyülekezet már említett Volksbundos múltja, illetve a TSZ-szervezés idején mutatott ellenállása miatt – hosszú ideig negatív diszkriminációban részesített.

Ordass Lajos jóleső csodálkozással vette tudomásul veje és a római katolikus plébános keresztyén testvéri viszonyát. Naplójában többször is hangot adott e jó kapcsolat feletti örömeinek. „Öröm mindig látnom, hogy a két pap milyen szívélyes, nyílt viszonyt ápol.”¹⁵ Egy másik alkalommal: „Újra örültem annak, hogy Gyula vömnek ilyen szolgatársa van itt a faluban.”¹⁶ A két pap együttműködésében lényegében az 1948-ban elakadt „keresztyén szolidaritás” gondolat megtestesülését látta kibontakozni.

c) Harc az iskolai hitoktatás és a gyermek-istentiszteletek tartásának szabadságáért

Az Ordass Napló tanúságtétele szerint két kiemelt területen lehetett különösen nyomon követni ennek a jó viszonynak a gyümölcseit. Az első a hitoktatásra tör-

14 A Szappanyos Béláról szóló megemlékezést ifj. Dedinszky Gyula bocsátotta rendelkezésemre. A visszaemlékezés R. P. monogrammal van ellátva.

15 ON 1969. szeptember 22. hétfő. 155. o.

16 ON 1972. július 21. péntek. 158. o.

ténő beíratás, majd a gyermek-istentiszteletekkel kapcsolatosan állami oldalról történő nyomás alá helyezésekor tanúsított keresztyén és egyházi érdekek mentén történő összefogás. A második vizont a külföldi vendégekkel szembeni kölcsönös előzékenység.

Már Ordass Lajos és a plébános első találkozásai egyikén – 1967. június 16-án – azonnal szóba került ez a dolog. Ugyanis a plébános – veje távollétében – arról érdeklődött, hogy a tanácsháza és az iskola felől érkező bizonyos adminisztratív nyomásnak mennyiben tudtak a lelkész és az evangélikus hívek ellenállni. Ő maga elmondta, hogy a hívek tájékozódását segíteni kívánva temploma kapujára kiszegte a hitoktatás időpontját.¹⁷

A következő évben, 1968 júniusában tovább folytatódott Nagybörzsönyben az állami – a tanács és az iskola részéről érkező – nyomásgyakorlás.

Történt mindez a közeli Csehszlovákiában zajló izgalmas események kellős közepén. Ordass Lajos a *Szabad Európa* rádióból, svéd, angol, német, továbbá magyar újságokból próbált több irányban tájékozódni. Szappanyos Béla plébános pedig a határ túloldalán, Csehszlovákiában szolgáló római katolikus plébánosoktól kapott információkat, amelyek éppen ellenkezőleg a hitoktatás iránti megnövekedett érdeklődésről, illetve annak az állami szervek által történő könnyítéséről szóltak. Visszaemlékezve az 1947-es hasonló természetű nyomásra naplóbejegyzései alapján szólt hozzá a dologhoz. Többek között így írt erről: „[...] igen nagy érdeklődéssel hallottam a csehszlovák katolikus egyház országos gyűlésének hírért, amely szerint a nagy-gyűlés kifejezésre juttatja elítélő szavát a »béke-papi« mozgalommal szemben, mert az a »sztálinizmus« szülöttje és képviselője volt, az egyház jól felfogott érdekével tökéletesen szemben áll, és az egyház hitelét igyekezett eljátszani. A gyűlés az egyház kívánságait az új viszonyok között igen határozott hangon szövegezte meg.”¹⁸ Az említett időszakban egész Európa, de szinte az egész világ is Csehszlovákiára figyelt. A többség abban reménykedett, hogy a csehszlovákok külső beavatkozás nélkül maguk oldhatják meg problémáikat.¹⁹ Ordass egy svéd egyházi újságban „*Vallásszabadság Csehszlovákiában*” címmel szintén bizakodásra okot adó hírekről olvasott. Római katolikus püspökök, papok, szerzetesek és laikusok kérvényt nyújtottak be Dubček csehszlovák pártfőtítkárhoz. Ebben kilenc pontban követeltek azonnali intézkedéseket. „1. Tárgyalások a Szentszékkal a megüresedett püspöki székek betöltéséről és Berán bíboros ügyének fölülvizsgálata. 2. Az Állami Egyházügyi Hivatal fölöszlatása. 3. Általános amnesztia és rehabilitáció a bebörtönzött lelkészek részére. 4. A szolgálatukban akadályozott lelkészek reaktiválása. 5. A teológiai hallgatók létszámkorlátozásának beszüntetése. 6. A szerzetes-rendek és kongregációk újraműködtetése. 7. Létjog a keleti szertartású katolikus egyház számára. 8. A hitoktatás területén könnyítések. 9. Jobb föltételek teremtése ahhoz, hogy a kato-

17 ON 1967. június 16. péntek. 82. o.

18 ON 1968. május 14. kedd. 79. o.

19 *A Magyar Nemzet* 1968. június 25-i keddi számában *A csehszlovák nemzetgyűlés ügye* címszó alatt ugyanez a „be nem avatkozást” sugalló hang szólalt meg.

likusok élhessenek az alkotmány által biztosított véleménynyilvánítási, sajtó és gyülekezési-szabadságukkal.”²⁰

A nagybörzsönyi gyülekezetek evangélikus és római katolikus lelkészei Jézus missziói parancsa, továbbá ezen információk birtokában várták a továbbiakat. 1968. június 18-án, egy keddi napon, 27 különböző vezető tisztségben dolgozó személyt hívtak be a tanácsházára, párttagokat és nem párttagokat egyaránt. Ordass a következő napon így írt erről Naplójában: „Ezek közül összesen 7 jelent meg, 2 párttag és 5 pártönkívüli. A cél az volt, hogy meggyőzzék őket arról, hogy a szocialista életformával összeegyeztethetetlen a hitoktatásban részesíteni a gyermekeket. A tanácskozás kudarcra végződött. Mindannyian az alkotmányban biztosított jogokra hivatkoztak. A hír hallatán igen örültem. Még külön annak is, hogy a bátran felszólalók között katolikus és református mellett evangélikus is volt.”²¹ Ugyanebben a naplóbejegyzésben arról is szólt, hogy milyen különös az, hogy magyar kormányzat nem igyekszik tanulni a csehszlovákiai eseményekből, „... ha most ennyire erőlteti a hitoktatás leépítését.”²² 1968 júniusában Nagybörzsönyben a hitoktatásra történő beiratkozás – a tanácsi és iskolai ellenhangok ellenére –, 1,5%-kal magasabb lett, mint az előző esztendőben. Ordass kommentárja: „Örömmel vettem tudomásul, hogy egyházunk népe nem engedi magát megfélemlíteni, legalábbis Nagybörzsönyben nem – és talán több más faluban sem.”²³

A dolognak ezzel még nem lett vége. A következő év elején ismét megindult egy újabb támadás, ezúttal a gyermek-istentiszteletek ellen.

Ordass így írt erről a Naplójában: „[...] újabban

vasárnap délelőtt »klubösszejöveleteket« létesítettek az elemi iskolai gyerekek részére, még pedig pontosan abban az időben, amikor különben gyermek-istentiszteletre szoktak menni az evangélikus és katolikus iskolások. Egyelőre mindkét pap azzal védte ki a támadást, hogy egy órával korábbi időpontra tették a gyermek-istentiszteleteket.”²⁴ Röviddel később veje arról számolt be, hogy egy Szabó nevezetű, új tanítóházaspár érkezett a faluba, és ők – különösen a fe-

A tanácskozás kudarcra végződött. ...
A hír hallatán igen örültem.

20 ON 1968. május 28. kedd. 86–88. o. Ordass ezeket az információkat a *Svensk Pastoraltidskrift* 1968. évi 21. számából vette. A maga részéről a továbbiakban arra is odafigyelt, hogy a római katolikus többségű országban a szlovák evangélikusok milyen megszólalásokkal jelentkeznek. 1968 augusztusában az LVSZ július 30-án megjelent lapjában részletes ismertetést olvasott arról, hogy az ottani evangélikus egyház csatlakozva a katolikus egyházi törekvésekhez, a maga részéről 20 pontban sorolta fel az egyház kívánságait. Ezekben is szerepeltek a vallásszabadság gyakorlati megvalósításával kapcsolatos kritériumok. Ordass a következő megjegyzést fűzte a dologhoz. „Olvasásakor megint csak azon gondolkodtam el, hogy merték egyházvezetők a szlovákiai egyház részéről azt állítani, hogy egyházuk szabadságban él, hogyan hihették el a külföldiek ezt, és legfőképpen, valahányszor külföldiek személyesen látogatták meg a szlovák egyházat, hogyan találhattak ott mindent a legnagyobb rendben?” ON 1968. július 29. hétfő. 119. o.

21 ON 1968. június 19. szerda. 98. o.

22 ON 1968. június 19. szerda. 99. o.

23 ON 1968. június 20. csütörtök. 99. o.

24 ON 1969. február 28. péntek. 34–35. o.

leség – nagyon erősen beleártják magukat egyházi ügyekbe. „A vasárnapi gyermek-istentiszteleteket igyekszik szétrobbantani, a hitoktatás és a konfirmációi oktatás tekintetében igyekszik minél több nehézséget támasztani evangélikus és katolikus vonalon egyaránt. Ez a törekvés már három hónapja folyik. A falu lakossága egyelőre egyházhűségről tesz bizonyosságot.”²⁵

A Nagybörzsönyben történtek pikantériájához tartozott az is, hogy Ordass leánya ebben a dologban lényegében két irányból volt érdekelve. Egyfelől odatartozott a gyülekezethez, mint

annak elkötelezett tagja, papnéja, kántora.

Ugyanakkor munkahelye révén a pedagógus-társadalomhoz is tartozott. Ennek tagjai viszont többségükben – színből vagy szívből, – igyekeztek megfelelni a hitoktatást, a gyer-

A falu lakossága egyelőre egyházhűségről tesz bizonyosságot.

mek-istentiszteleteket, illetve a gyermekekkel és ifjakkal való foglalkozás leépítését, illetve jövőbeli megszüntetését szorgalmazó állami elvárásoknak.

1969-ben további kisebb-nagyobb összekoccanások történtek az állami szervekkel. Ezek részben mind a két gyülekezetet érintették, bizonyos elemei azonban csak az evangélikus gyülekezetet és annak lelkészét célozta meg. Az egyik, mindkét gyülekezetet érintő ügyet egy naptári egybeesés okozta. Abban az esztendőben nagypéntek és április 4-e ugyanarra a napra estek. A két lelkész nem hátrált, erőteljesen képviselték a keresztyén és egyházi érdeket. A dolog, mint Ordass írta „[...] nem folyt le egészen súrlódásmentesen, de végül is megegyezéssel zárták az ügyet. Kár volna, ha az eddigi békés csönd Nagybörzsönyben fölborulna.”²⁶ A következő hónapban újabb zaklatás történt, ezúttal az evangélikus gyülekezet területén, a templomban és a templomkert létesítésével kapcsolatos társadalmi munkák ürügyén történt vizsgálódás a nagybörzsönyi TSZ-ben. Ordass megjegyzése: „Bár számadataik rendben vannak és világosak, és bár ok a nyugtalanságra nincsen, mégis kellemetlen ez a titokzatos vizsgálódó ellenőrzés.”²⁷ Végül az egyik szórványban egy család – koholt vádakkal – a püspöki hivatalnál feljelentette az evangélikus lelkészt, sőt szolgálati helyéről történő elmozdítását is kérték. A támadás mögött tulajdonképpen az ottani református lelkész mesterkedései húzódtak. Ordass az elhúzódozó ügygel kapcsolatosan a következőt írta: „Sajnálom a fiút. Az egyház érdekében égő buzgóságáért nem ezt érdemelte meg!”²⁸ Ordass a maga részéről úgy próbált vejeinek segíteni, hogy 1969. december 4-én a fővárosi egyházügyi előadóval, illetve Straub István ÁEH-tisztviselővel való találkozásakor szót emelt ebben a kérdésben. Ezt utólag zokon is vették. Ottlyk Ernő így nyilatkozott erről: „Lehetetlen magatartást tanúsítottam [ti. Ordass B. E.] december 4-én, amikor az Állami Egyházügyi Hivatal embereivel tárgyaltam. Panaszt emeltem a hitoktatás ügyében...”²⁹ 1972-től az iskolai hitoktatást, illetve a gyermek-istentisztele-

25 ON 1969. február 28. péntek. 34–35. o.

26 ON 1969. április 10. csütörtök. 54. o.

27 ON 1969. május 7. szerda. 71. o.

28 ON 1969. június 2. hétfő. 91. o.

29 ON 1970. január 15. csütörtök. 15. o.

teket támadó tanácsi illetve iskolai támadások részben elcsitultak. Sőt, 1972-ben a TSZ részéről a lelkészek közreműködésére is igényt tartottak. Arra kellett híveiket kérni, hogy vegyenek részt az aratásban.

A római katolikus plébános, és az evangélikus lelkész között megszületett – keresztyén és egyházi elkötelezettségükön alapuló – belső szolidaritást nem sikerül megszüntetni. Nagybörzsönyben nem jött be a kommunista hatóságok által máshol sikeresen alkalmazott ún. „felekezeti összeugraszto kártya”, a két lelkész barátsága mindvégig töretlen maradt. Amikor egy alkalommal egy Udvardi nevű ÁEH előadó érkezett a tanácsházára, a tanácselnök Balogi István a vendég kérdésére elmondta, hogy az evangélikus és katolikus lelkészek a legteljesebb egyetértésben dolgoznak egymással, és ezen a helyen nincs „felekezeti torzsalkodás”. Udvardi nagyon megrökönyödött azon, hogy a tanácselnök ezt jól látható örömmel közölte. A falu vezetője a látogatást követő napon elmondta a dolgot a két papnak, beleértve az ÁEH tisztviselő negatív reakcióját is. Rákérdezett arra, hogy az igazság kimondásával nem okozott-e bajt? Azok megnyugtatták, hogy jól mondta, amit mondott.

1972-ben hírek röppentek fel arról, hogy a plébánost magasabb beosztásba helyezik, és Székesfehérvárra kerül. Ordass Budapesten így kommentálta a dolgot: „Bár örülök egyéni sorsa kedvező alakulásának, mégis sajnálom, hogy ez a rokonszenves ember nem marad Gyula szolgatársa a faluban.”³⁰ Röviddel ezután személyesen is elbeszélgetett a plébánossal. Kiderült, hogy előléptetése eldöntött dolog, azonban az ÁEH elkezdett akadékoskodni. Ordass az információhoz a következőt fűzte hozzá:

„Kíváncsi vagyok, elég erősek lesznek-e a püspökök?”³¹ Az ebben az ügyben kirobbant harcot az ÁEH nyerte, a plébánost először nem Székesfehérvárra, hanem Budaörsre helyezték. Székesfehérvárra csak 1981-ben kerülhetett. Kapcsolatuk továbbra is fennmaradt, sőt halála után az emlékező istentiszteleten mindkét nagybörzsönyi felekezet kérésére az evangélikus lelkész prédikált. Nagybörzsönyben dr. László Gábor lett a következő plébános, aki előzőleg a kommunista diktatúra áldozataként két évet Márianosztrán töltött el. Jóval távolságtartóbb személyiség volt, de mindvégig korrekt viszonyban maradt az evangélikus lelkésszel.

A tanácselnök ... elmondta, hogy ... ezen a helyen nincs „felekezeti torzsalkodás”.

5. Ordass Lajos szellemi-lelki gazdagodása Nagybörzsönyben

Ha megnézzük a Napló alapján azt, hogy a nagyon sokat olvasó Ordass Lajos Nagybörzsönyben miképpen folytatta ezt a mindennapjai jelentős részét kitevő tevékenységét, akkor egy dolog azonnal világossá válik.

Ez pedig az, hogy a Szappanyos Béla plébánossal való kapcsolat révén lehetősége nyílt arra, hogy közelebbről megismerkedjen a korabeli – Magyarországon, illetve külföldön – kiadott magyar nyelvű katolikus irodalommal. A plébános elsősorban újságokat, de olykor itthon kiadott könyve-

30 ON 1972. október 17. kedd. 240. o.

31 ON 1972. október 26. csütörtök. 247. o.

ket is hozott neki, ezen felül az *Új Embert*, a *Vigiliát* és a *Theologia* című katolikus teológiai szaklapot. A külföldön kiadott magyar katolikus lapok közül a *Mérleg*-et becsülte legjobbre.

Az *Új Ember* című hetilapot állandóan összehasonlította az evangélikus egyházban szintén hente megjelenő – az általa állandóan idézőjeles formában használt – „*Evangélikus Élet*” című újsággal. Ha valaki részletesen elolvassa, hogy néhány kivételtől eltekintve milyen megjegyzéseket fűzött az evangélikus hetilap általa elolvasott számaihoz, akkor azonnal rájön arra, hogy az Ordass által használt formula lényegében negatív véleményt tükrözött. Ezzel a megjelöléssel a belső-emigrációban élő püspök lényegében arra akart utalni, hogy az újság az esetek többségében *nem keresztyén és nem evangélikus* tartalmakat közölt. Ebből fakadóan – szerinte – nem volt alkalmas arra sem, hogy az evangélikus tartalomhoz köthető „életet” közvetítsen.

Ezen a háttéren vizsgálva az *Új Ember* című lappal kapcsolatos megjegyzéseit, kétféle véleményt találunk. Az egyik az a megfigyelése, hogy bizonyos írások nem sokban különböznek az „*Evangélikus Élet*”-től. Ez a megjegyzése elsősorban az egyházpolitikai természetű anyagokra vonatkozott, amelyek mind a két lapban elég terjedelmes formában, kötelezően jelen voltak. Sőt, bizonyos esetekben az *Új Ember*-ben erősebb túlzásokra is bukkant. Ho Si Minh vietnami vezető 1969-ben bekövetkezett halálakor pl. a következő megjegyzést tette: „Ugyanúgy közli az egyházvezetők részvétlátogatását a vietnami követ-

ségen és ugyanúgy, sőt talán még kiadósabban lelkesedik Ho-Si-Minh-ért. Úgy látszik, ugyanaz a nyomás nehezedik az egyházi sajtó minden felekezeti termékére.”³²

Úgy látszik, *ugyanaz a nyomás nehezedik az egyházi sajtó minden felekezeti termékére.*

Ami viszont a keresztyéni, és ebből fakadóan az egyházi, beleértve a speci-

*álisan felekezeti jellegű tartalmakat illetve, itt ismételten annak a véleményének adott hangot, hogy a római katolikus hetilap „[...] lényegesen jobban szerkesztett lap, mint az »Evangélikus Élet« szokott lenni.”*³³ 1972-ben, átnézve néhány *Új Ember* számot változatlanul kitarított emellett a kettős véleménye mellett. Bár olyan cikkeket is talált, amelyeknek – szerinte – nem feltétlenül egyházi lapban lett volna a helye. Viszont átmelegítette a szívét egy megszólalás, amelynek ez a kérdő mondat volt a címe: *Lehet-e brigádtag vallásos ember?* A cikk egészéről azt a megjegyzést tette, hogy „... a cikk egyenes [tehát pozitív B. E.] állásfoglalását egyszerűen el sem tudom képzelni az »Evangélikus Élet«-ben.”³⁴

A *Vigilia* és a *Theologia* című katolikus folyóiratok is kezébe kerültek. Mély meghatórással olvasta az 1970 karácsonyán megjelent számot, a széles körben ismerőssé vált *Ki nekem Jézus?* riportjait. Már régebben hallott erről a számról bizonyos részleteket, de az egész nem ismerte. Véleményét a következőképpen fogalmazta meg: „Valóban megindító, hogy a mai Magyarországon – nem minden kockázattól mentesen – emberek ilyen meleg szívvel–szó-

32 ON. 1969. szeptember 26. péntek. 158. o.

33 ON 1969. november 18. kedd. 182. o.

34 ON 1972. július 22. szombat. 160. o.

val nyilatkoznak Jézushoz fűződő lelki viszonyukról.”³⁵ A másik *Vigilia* szám, amelyet megemlegetett, az 1972. évi júniusi szám volt. Az egész lap az ökumené kérdését tárgyalta. Az EVT részéről Lukás Vischer szólalt meg, rajta kívül hazai református és görög katolikus hozzászólók voltak. Ordass megjegyezte: „Föltűnő volt, hogy evangélikus megnyilatkozást nem közöl a lap. De más oldalról tudok arról, hogy a szerkesztőség fölkérte dr. Fabiny Tibort, akinek azonban egyházunk vezetősége nem adott »fölhatalmazást«, hogy egyházunk részéről hozzászólhasson a kérdéshez.”³⁶

Ami a *Theologia* című – többségében – római katolikus teológiát közvetítő szakfolyóiratot illette, Nagyborzsönyben az 1969. évi 2. és 3. számot olvasta el. Nem túlságosan lelkesedett érte, de megjegyezte, hogy „... azonban tény, hogy a katolikus egyház itthon ilyen folyóirattal is rendelkezik.”³⁷

Ordass a Magyarországon megjelenő római katolikus újságokat, folyóiratokat olvasgatva, és azokat hazai evangélikus kiadványokkal összevetve – *Evangélikus Élet, Lelkipásztor, Evangélikus Naptár* – az evangélikus oldalt megszegyenítő véleményt fogalmazott meg. Kijelentette, hogy a római katolikus kiadványokban sokkal *több a keresztyén valamint a katolikus teológiai tartalom*, a kifejezetten egyházi hang, a hívő népnek segíteni kívánó megszólalás. Ezzel szemben az evangélikus újságok szerint túl sokat foglalkoznak a szocializmussal, különös tekintettel a békemozgalomra, és szinte teljes mértékben hiányzik a tiszta *keresztyén evangélikus teológiai*, az előbbre vivő egyházi, és az evangélikus népet a maga aktuális helyzetében segíteni kívánó hang.

A nyugaton megjelenő magyar katolikus lapok közül a *Mérleg* című lap került legközelebb a szívéhez. „Változatos, gazdag anyag. Határozottan jó folyóirat.” – fogalmazta meg sommás álláspontját. Ezt a dicséretű jellegű nézetét a későbbiekben is fenntartotta.³⁸

A Trianont követően az új határokon kívülre került magyar katolikus keresztyének körében kiadásra kerülő lapok közül Nagyborzsönyben a volt szülőföldjén kiadott *Hitélet* című lappal találkozott. A lap küllemét és tartalmát illető véleménye nála ritkán tapasztalható lelkesedést tükröz: „Igen jó papíron kiállított, képekkel gazdagon illusztrált lap ez a folyóirat. Néhány példányát átnéztem, és megállapíthattam, hogy az egyház érdeke benne igazán jól érvényesül.”³⁹ A délvidéki Kulán megjelentetett – szintén magyar katolikus – *Kincses Kalendárium* 1972. évi példányát átnézve ugyancsak pozitív véleményének adott hangot: „Az egész vastag naptár szinte kizárólag a házasság és a család kérdésével foglalkozik. A kisebbségi, jugoszláviai katolicizmus részéről valósággal hősiesség volt ennek a naptárnak a megjelentetése. A magyarországi evangélikus naptár készítői ennek láttán erősen szégyellhetik magukat.”⁴⁰

35 ON 1971. április 17. szombat. 59. o.

36 ON 1972. július 22. szombat. 160. o.

37 ON 1969. szeptember 23. kedd. 156. o.

38 Uo.

39 ON 1972. július 22. szombat. 160. o.

40 ON 1972. július 27. csütörtök. 166. o.

A Nagybörzsönyben – a plébános jóvoltából – kézhez vett könyvek közül kettőt említett meg szinte csak dicsérő jelleggel. Az első, az akkoriban már jelentős hírnévre szert tett ún. *holland felnőtt káté egyik német kiadása*.⁴¹ Végigolvasva a következő véleményének adott hangot:

„Jó volna valami ehhez hasonló evangélikus könyv is. Ha volna ilyen magyar munka, akkor a tankönyv kérdése a hitoktatásban is el volna intézhető. De hát hol vagyunk ettől!”⁴² A másik könyv *Meszlényi Antal: A magyar hercegprímások arcképsorozata*. A könyv maga az 1700 és 1945 közötti hercegprímásokkal foglalkozott. Ennek utolsó fejezete Serédy Jusztiniánról szólt. „Kissé csodálkozom azon, hogy a katolikus egyház ilyen könyveket is megjelenethet, bár a szövegben nem érzélek ezt indokoló megalkuvást. Persze hát abban a tényben, hogy Mindszentyről nincsen megemlékezés, azon a címen, hogy »ő még él«, van bizonyos megalkuvás.”⁴³

Vegyes kritikát fogalmazott viszont meg Szennay András pannonhalmi főapát *Rejtőző Istenség* című könyvéről.⁴⁴ Egyfelől nagyon tetszett neki a könyv, és szinte irigyelte a katolikus egyházat azért, hogy jó és hasznos könyveket tud megjeleníteni. Azonban a könyv befejező részével, amelynek címe: „*Hívők és nem hívők dialógusának főbb vonásai a hívő szemével*” volt, nem tudott mit kezdeni. Ordass ezt a fejtegetést, és kérdésfelvetést akkor tudta volna elfogadni, ha egy *valódi jogállamban, vallásszabadsággal rendelkező országban* beszélne róla, ahol a hívők valóban szabadon beszélhetek volna hitükről. „De itt,

ahol szó sem lehet ilyesmiről, dialógusról csak akkor lehet beszélni, ha készek vagyunk eleve a megalkuvásra. (Mindig gondolnom kell arra, valahányszor tárgyalunk egyházunk részéről az államhatalom embereivel, mindig hangoztatták a teljes szabadságot, a tárgyilagossá-

Kissé csodálkozom azon, hogy a katolikus egyház ilyen könyveket is megjelenethet.

got, a befolyásmentességet, de a tárgyalás folyamán minden esetben ultimátummal találtuk magunkat szemben, és ha nem voltunk hajlandóak az ultimátumot elfogadni, akkor a legnagyobb gyalázásoknak voltunk kitéve.) Bánt az, hogy »szokásoknak« hódolunk, amelyeknek az értéke erősen kérdéses.”⁴⁵

41 A mű: *Glaubensverkündigung für Erwachsene (Deutsche Ausgabe des Holländischen Katechismus)*. ON. 1969. november 24. hétfő. 184. o.

42 Uo. A holland kátét olvasva Ordass utalt a Szent István Társulat által 1970-ben kiadott kisgyermekeknek szánt hittankönyvre is, amelynek címe *A mennyei Atya szeret minket*. Ez lényegében képeskönyv volt kiszínezhető táblákkal, hitoktatóknak és szülőknek szóló útmutatásokkal. Némi keserőséggel tette hozzá: „Hol vagyunk mi a gyerekekről való ilyen gondoskodástól! Nem, mintha nem volna anyagunk (lásd Hegyháti Jánost!) De hát mi nem akarunk konkurenciát támasztani az államhatalom törekvéseivel szemben!” ON. 1971. április 20. kedd. 62–63. o. Hegyháti János iharosberényi evangélikus lelkész hasonlóval próbálkozott a hetvenes években, rajza-it néhány lelkész a gyermekmunkánál hasznosította.

43 ON 1971. április 19. hétfő. 62. o.

44 Szennay András: *Rejtőző Istenség*. Szent István Társulat, Budapest, 1969.

45 ON 1970. május 11. hétfő. 70. o.

6. Külföldi látogatók Nagybörzsönyben

A második dolog, ahol az ökumenikus együttműködés a gyakorlatban is érvényesült, a külföldi látogatások területe volt.

A ki- és áttelepítéssel sújtott nagybörzsönyi evangélikus gyülekezetben eleinte csak személyes kapcsolatok léteztek a Németországba került egykori nagybörzsönyiekkel, ezek is magánjellegűek voltak. A története folyamán egykor hivatalosan is háromnyelvűnek számító Magyarországi Evangélikus Egyházban [MEE] 1947 után a német kapcsolatok ápolása különös-képpen is megnehezült.

A nagybörzsönyi gyülekezet itthon maradt tagjai valószínűleg megírták Németországba, hogy Ordass Lajos veje szolgál Nagybörzsönyben. Így kerülhetett sor arra, hogy az Ordass által működtetett segélyakcióba 1968. február 28-án befutott egy 750 \$ értékű segély, amelyet egy bizonyos Kühn küldött. Utólag kiderült, hogy a nagybörzsönyi gyülekezet részére érkezett az összeg. Az illető édesapja Nagybörzsönyben volt tanító, egyik testvére pedig ott is született. Ordass így írt a segély felhasználásáról: „Örültünk a dolog ilyen állásának és Gyula most már vígan tervezi a villanyharangozást, a gyülekezeti terem padlózását.”⁴⁶

A *külföldről érkező látogatások* megindulását erősen megkönnyítette az, hogy állami részről is történtek próbálkozások az otthonmaradt német lakosság aktivizálására. Ordass 1969-ben értesült arról, hogy Nagybörzsönyben ezen a téren valamilyen változás történt. Naplójában azonban elég szkeptikusan írt erről: „A faluban egyébként valami német nemzetiségi mozgalmat is igyekeznek támasztani, hivatalosan a járás vagy a megye oldaláról, amit azonban a falu lakossága teljes bizalmatlansággal fogad, mert nem kell neki!”⁴⁷ Szóba került az iskolában a német nyelvoktatás, sőt német evangélikus istentisztelet bevezetése is. Azonban a szülők ellenálltak. A bejegyzésből világosan kiderül, hogy az állami szervek jól kézben tartható nemzetiségi mozgolódásban gondolkodtak. Az is valószínűsíthető, hogy az emberek eleinte teljes bizalmatlansággal fogadták a járás és a megye részéről érkező ilyen irányú próbálkozásokat. Hiszen annak idején, saját bőrükön tapasztalták meg a ki- és áttelepítéssel kapcsolatos – az igazságosan messze túlmenő – politikai megtorlást. A nép arra is emlékezett, hogy abban az időben egyházuk mellettük állt. Igyekeztek vigasztalni, az idegenbe indulás előtt pedig ők búcsúztatták őket méltóképpen. Kitelepített társaiktól pedig azt is megtudták, hogy a német egyház igyekezett valamit tenni értük.

Mivel magának Ordassnak is voltak Németországban élő rokonai ők természetesen megjelentek Nagybörzsönyben. Ordass eleinte némi félelemmel tekintett ezekre a látogatásokra Nagybörzsönyben. Unokaöccsének, Wolf Oszkárék 1966-ban szerettek volna Nagybörzsönybe is eljutni, mivel Oszkár ott megígérte egy néminek, hogy kicsit „énekelgetnek.” Ez végül nem jött össze. Ordass örült ennek, a következőket írta: „Az ember nem lehet elég óvatos. Káldy Zoltán tavaly Danhauser Lászlót Bakonycsernyén vádolta meg németesítő törekvésekkel, pedig hát az szlovák származású nép. Milyen könnyen sültetett volna ki ilyen vád Nagybörzsönyben, ahol va-

46 ON 1968. február 28. szerda. 36. o.

47 ON 1969. március 4. kedd. 37. o.

lóban német származású egyháztagokról van szó.⁴⁸ Egy másik látogatásra 1969-ben került sor. Ezt követően azután bátrabban jöttek a rokonok.

Azt, hogy a külföldi ügyek a Magyarországi Evangélikus Egyházban szinte kizárólag az evangélikus egyházi vezetés kezében voltak, mutatta egy 1970 végén született püspöki körlevél. Amikor veje megmutatta neki, Ordass döbbenetesen olvasta, hogy „[...] a lelkészek kötelesek jelentést tenni a püspöknek minden külföldi látogatóról: meghívott vendég volt-e, hivatalosan fordult-e meg nála, turista-e, vagy csak véletlenül vetődött

A lelkészek kötelesek jelentést tenni a püspöknek minden külföldi látogatóról: „Mindenki mindenkinek ellenőre!”

be hozzá?” Ordass ezt a megjegyzést fűzte a dologhoz: »Mindenki mindenkinek ellenőre!«⁴⁹ 1978-ban – Ordass halála évében – még mindig ugyanez volt a helyzet.

Érthető tehát, hogy ezen a háttéren az emberek, de a lelkészek is némi félelemmel te-

kintettek a külföldi látogatókra. Így történt ez 1972 júniusában is, amikor Koren Emil esperes egy finn egyházi énekkar szolgálatát jelentette be. A dolgot pedig felülről, egyházi jóváhagyással intézték. Ordass veje arról is hallott, hogy a turistaként Magyarországra érkező finnek egyházi szolgálatai körül – a finn ügyeket akkoriban szinte egy személyben kisajátító Koren Emil részvétele ellenére – bizonyos bonyodalmak adódtak, főleg vidéken. A dolog azonban nagyon jól sült el. A finn énekkar 1972. június 18-i szolgálata csodálatos élmény volt. A Napló így írt erről: „Gyula nagyon nagy lelkesedéssel mondta el az egyes részleteket. Szinte hihetetlennek látszik, mint ragadta magával maga a pusztá esemény a helyi politikai élet irányítóit, a község, a termelősövetkezet, az iskola vezetőit, és mennyire együtt volt a helyi evangélikus gyülekezettel a börzsönyi katolikus gyülekezet is. Milyen tragikus is végeredményben mai magyar életünkben, hogy az egyházat nem tudják, és nem is akarják bekapcsolni a nemzet életébe, sőt károsnak minősítik és elpusztítani igyekeznek azt, ami a nemzetnek legnagyobb hasznára lehetne!”⁵⁰

Keletnémet vendégek már 1971-ben, majd a következő évben is megjelentek. Egy állatorvos és a felesége jöttek elsőként, nagyon tetszett nekik a gyülekezet, a szép gyermekmunka, a konfirmációs előkészítés. A következő évben az ő ismerőseik jelentek meg, sőt ajándékokat hoztak a gyülekezetbe a leendő konfirmandusoknak. A második házaspár látogatásakor Ordass is jelen volt. A következőt írta erről a látogatásról: „... Kelet-Berlin előterében élnek, a férfi »útépítőmester« (hangsúlyozta, hogy magániparos, nincs államosítva – kivételesen), az egyházban pedig presbiter. Meglepett, mennyire tájékozott a kelet-német egyház kérdéseiben. Élénken beszélgetett és lelkesen szólt az egyház érdekeiről és a kelet-német kormányzat elnyomó törekvéseiről [...] Gyula egyszerű ebédre is meghívta a vendég-családot. [...] Ebéd után megnézték

48 ON 1966. augusztus 24. szerda. 129. o.

49 ON 1971. január 13. szerda. 8–9. o.

50 ON 1972. június 24. szombat. 141. o.

a gyülekezeti termet, a templomot, Gyula elkísérte őket a katolikus paphoz és az ottani látnivalókhoz is. Délután 4 óra tájban hagyták el Nagybörzsönyt, kedves emléket hagyva itt.”⁵¹

A Gregersen név Skandináviából érkező vendégeket is vonzott. Norvég, svéd vendégek jöttek Terray László vezetésével, és magukban is. Az Ordass által fordított gyermek áhítatos könyvet veje az ottani és saját gyermekein is kipróbálhatta. Mindez az egész gyülekezet gazdagítását szolgálta.

Amint az előzőekből is kiderült, a Nagybörzsönybe érkező külföldi vendégek – akár evangélikus, akár katolikus háttérrel rendelkeztek – mindhárom katolikus és az evangélikus templomot, a gyülekezeti házat, a plébániát és az evangélikus lelkészlakást is megtekinthették, az adott egyház papjának vezetésével.

Zárógondolatok

A fentiekből az derül ki, hogy Ordass Lajos Nagybörzsönyben történő tartózkodása neki magának, vejének, az ott szolgáló katolikus lelkészeknek, de mindkét gyülekezetnek a meggazdagodását jelentette. Az Ordasstól megtagadott igehirdetési lehetőség ellenére mindez egyfajta hangos prédikációvá vált az összes érintett számára. Ez volt a legtöbb, ami ebből a különös helyzetből kihozható volt.

51 ON 1972. július 27. csütörtök. 166–167. o.

Ízelítő

„**Hamisan szól és felületesen ítéel az, aki gúnyjal kérdi: ugyan bizony mit nyert Krisztussal ez a világ? Hiszen testté létele óta is van gyűlölet, van szeretetlenség, van irigység, van bosszú, van háború és gyilkos fegyver, van tengeri seb és vérző szív. Igen: van, sőt lesz is, amíg világ ez a világ, amíg királyi módon uralkodik rajtunk a bűn. De vedd ki, vedd ki éppen ebből a világból mindazt, ami benne Krisztustól való, s majd megtudod, hogy mit nyert ez a világ Jézustól.**

(Nem nagyobb a szolga az ő uránál 131–132. o.)

Liszt Ferenc, a pedagógus¹

A jubileumi év múltával nehéz Liszt Ferencről írni. 2011-ben se szeri, se száma nem volt az alkalmaknak, konferenciáknak, kiállításoknak, hangversenyeknek, vetélkedőknek, publikációknak. Van azonban egy terület, amiről általában kevés szó esik, s melynek fontosságát nem lehet eléggé hangsúlyozni.

Liszt Ferenc igazi pedagógus volt – hangzott el a mondat a Petőfi Irodalmi Múzeumban a Szent Efrém Férfikar vezetőjének, Bubnó Tamásnak szájából. Akkor és ott nem volt arra lehetőség, hogy e témát alaposabban megvitassuk. Itt és most azonban van lehetőség e mondata tartalmának mélyebb megközelítésére.

Liszt Ferenc korának embere volt. A XIX. század eleje a historizmus kora, a polgárosodás kora, a dal és az énekkarak kora.

Sorjában véve: Berlin volt a központja annak az irányzatnak, amit historizmusnak nevezünk. Carl Friedrich Zelter megalapította a Singakademie-t, az ún. Liedertafel-t, ahol a város polgárai gyűltek egybe, a zenekultúra, a kóruskultúra ápolására. Ez ebben a korban egyben azt is jelentette, hogy a zene, a zenemű nem „azonnali” megszólaltatásra várt, napi zeneszerzői és előadói gyakorlatra. Tudatosan keresték, és gyakorolták, adták elő korábbi korok mestereinek műveit. Ez ekkor kb. a 16-17. század fordulójáig nyúlt vissza, konkrétan Palestrina koráig.

Johann Wolfgang Goethe kapcsán Liszt Ferenc is megismerkedett ezen irányzattal. Nem túlzás talán azt állítani, hogy a historizmus iránti elkötelezettségének legalább egy szála innen ered: műveiben vissza kívánta idézni, fel szerette volna eleveníteni az egyházi hangnemeket.

E korban a polgári lakás elképzelhetetlen volt billentyűs hangszer nélkül

Ha ezt leírjuk, hozzá kell, hogy tegyük azonnal azt is: itt nem rekedt meg. A romantika korára oly jellemző módon másrésről a tonális keretek bővítését támogatta, s ez is az ő nevéhez fűzhető.

A dal, a műdal ebben a korban a műfajok között vezető szerephez jutott. Liszt Ferenc is sokat alkotott e téren. Fontos tudnunk, hogy e korban a polgári lakás elképzelhetetlen volt billentyűs hangszer nélkül – s olyan családtag nélkül, ki ne tudná használni a hangszeret (!) – valamint a rajta kupacokban álló (!) kották nélkül, melyek zöme napi használatban volt. Mai szemmel vizsgálva ez különlegesnek tűnhet, de nem az, ha belegondolunk az elektromosság, hanghordozó eszközök nélküli világba, korba. Erre ma igen fontos felhívni a figyelmet, hiszen „elképzelhetetlen”. Olyan korról beszélünk tehát, ami már visszatekint a múltba, de ha zenét szeretne hallgatni, maga állítja elő. Fordulópont.

1 Liszt Ferenc 1811. október 22-én született Doborjánban. Bár a születésének kétszázadik évfordulójára rendezett jubileumi év 2011. december 31-én hivatalosan véget ért, az a néhány hónap, amely a születésnapja óta eltelt, még megengedi, hogy most emlékezzünk meg róla.

Liszt Ferenc pártolta az énekkultúrát, kórusok alapítását, Magyarországon is. Kiváló példa erre a férfikari *Szekszárdi mise*. Láta, hallotta, tapasztalta: Németországban élő hagyományá válik a férfikari kultúra. Mindezt szerette volna itthon is megvalósítani, ezért férfikari misét írt. Túl nehéznek bizonyult: egyszerűsített, átírt. Így is túl nehéz volt. A „leegyszerűsítés” arra szeretne rávilágítani, hogy Liszt reflektált kora törekvéseire, elhozta azt Magyarországra. Fogadtatása, a megvalósítás és annak körülményei nem voltak problémamentesek. Miért? Mert tapasztalta, férfikarok Magyarországon nem léteznek. Ahol igen, ott sem tudnak mindent megszólaltatni. Átdolgozott tehát. Sokszor és sokat, hiszen számára a megvalósulás volt a cél!

A szép kort megélt Liszt Ferenc esetében elmondhatjuk, hogy stílusa letisztult.

Az átdolgozás, az átdolgozásra való készség élete végéig megmaradt. Miért? Hogyan?

A miérte a válasz egyértelmű: szerette, ha megvalósul valami. Ha a mű énekelhetetlen volt, bármilyen szempontból is: átfurmált, átírt, változtatott, egyszerűsített.

Hogyan? A saját kora és saját egyénisége, személyisége által fontosnak tartott dallamokat, azok teljes ökumenikus hátterével, ismerte és felhasználta, feldolgozta. Erre csak egy példaként említhető *Christus* oratóriuma, de protestáns szemmel tekintve még fontosabb az élete vége felé komponált *11 korál* című sorozata, ahol egyben Liszt újabb arcát ismerhetjük meg.

Élete végén, a szép kort megélt Liszt Ferenc esetében elmondhatjuk, hogy stílusa letisztult. A lehető legegyszerűbb formákra, s a lehető legegyszerűbb harmóniákra törekedett. Mindezt az a céllal, hogy a keresztyén „közös” dallamvilág később is mindig követőkre találjon, az általános szellemi örökség megmaradjon, s a mű könnyen megszólaltatható legyen. Ebben pedig a pedagógiai célzat is felismerhető!

Liszt Ferenc zeneszerző volt, előadóművész, író, zenetudós, de mindenekelőtt tanár, pedagógus. Saját maga a Beethoven-tanítvány Carl Czerny és az idős Antonio Salieri növendéke volt, Csodagyerekből virtuózzá cseperedve már fiatal korában foglalkozott zongoratanítással, kenyerkereset céljából. Az 1850-es évektől tartott Weimarban mesterkurzusokat.

Liszt Ferenc pedagógiai felfogására és zenetanítási gyakorlatára nagy hatással volt természetesen kora, a már fent említett meginduló historizmus, valamint a saint-simoni² gondolatok, és Félicité Laménais abbé pedagógiai törekvései.

A felvilágosodás az értelmet, a rációt állította középpontba, s így az oktatást, nevelést tartotta mindenképpen kiinduló pontjának, mely által az emberiség képes lesz elérni egy olyan állapotba, ahol a megszerzett tudás birtokában megszületik az erkölcsi jó is.

Saint-Simon erkölcsi síkon marasztalta el a kapitalizmust, s egy új társadalmi rend megteremtésén fáradozott. Elutasította a forradalmi tettek gondolatát, s úgy vélte a különböző társadalmi osztályok együttműködése fogja megteremteni a teljes társadalom harmóniáját. Felvilágosítás, oktatás, nevelés és humanizmus voltak fő jelszavai. Különös fontosságot tulajdo-

2 **Saint-Simon, Claude Henri de Rouvroy, comte de** (Párizs, 1760. október 17. – Párizs, 1825. május 19.) francia gondolkodó. A szociológia egyik előfutára, az utópista szocializmus képviselője.

nított a művészetnek, s a művészeknek, akiknek kötelessége a humanitás érzésének ébresztése embertársaikban: „Különleges képességükkel a humanizmus ragyogó világosságát mindenütt a földön elterjesszék.”

Követelte a zenetanítás bevezetését és kiterjesztését minden iskolára, a kórusok munkájának megjavítását, a jelentős zenei művek olcsó kiadásban való megjelenését, és nem utolsósorban az előadóművészek jobb kiképzését, hogy így méltók legyenek azokra a feladatokra, amelyeket egy új társadalomban meg kell oldaniuk.

Saint-Simon mellett Lamennais abbé volt nagy hatással Liszt pedagógiai elveinek kialakulására. Személyes barátság fűzte őket egymáshoz. Lamennais is elutasította a forradalmi cselekvés gondolatát. Véleménye szerint a felebaráti szeretet az, ami elsimíthatja az egyes néprétegek közötti ellentéteket. Lamennais pedagógiai alapelve: minden embert alkalmassá kell tenni arra, hogy az emberiség nagy családja javára fejthesse ki képességeit, és el kell érni, hogy minden ember szüntelenül azon fáradozzék, hogy minden képességével a humanizmus nagy eszményét szolgálja.

Liszt Ferenc a technikai képzés és embernevelés egységét vallotta és követte. Segítette kortársait művészi fejlődésükben, alapítványokat támogatott magas összegekkel, jótékonsági hangversenyeket adott.

Tanítási stílusára a nagyvonalúság volt jellemző. Növendékeihez meleg szeretet fűzte, s tőlük lelkiismeretes, pontos munkát kívánt. Érdekelte növendékei magánélete is, tanácsokkal látta el őket. Érdekelte pénzügyi helyzetük is, lakásviszonyaik stb., valamint tanulmányaik utáni boldo-

gulásuk. Mindezek kizárólag csak a jobbítás és a segítség szándékával.

Liszt Ferenc a *technikai képzés és embernevelés egységét vallotta és követte.*

Nem tartotta elégnek a technikai tudást. Tanítványait a gondolkodás, kutatás, tudományos képzettség felé irányította. Zeneművek

magyarázatakor gyakran élt a költészet eszközeivel, idézett irodalmi alkotásokat, szavalt, stb. Filozófiai, történelmi és zenetörténeti példákat hozott. A zene történelmi fejlődésének és kölcsönhatásainak szemléltetésére az építészet, festészet és szobrászat területéről vett példákat. Zeneelméleti vitákat rendezett, kamarazene-délutánokat tartott, s növendékeivel együtt látogatott nyilvános hangversenyeket.

Tanítási elvei között szerepelt az elmélet és gyakorlat egysége, a tudatos cselekvésre nevelés, s a fejlődő művész egyéni tulajdonságainak kiaknázása. Otthonában vasárnaponként matinékat szervezett növendékeinek.

Nem volt dogmatikus a tanításban, ugyanakkor elvárta növendékeitől, hogy az általuk választott egyik vagy másik irányzat alapos ismerői és követői legyenek.

Pártolta tehát mindig az egyéniséget. Hirdette: *Mindig jobb egy rossz, de eredeti felfogású, mint egy jól utánzott előadási mód.* Szeretett csoportos órákat tartani. Tiszteletdíjat soha nem fogadott el. Ha az órán szerzett tapasztalatai azt diktálták, egyes tanítványainak külön órákat is adott.

Homlokon csókolja őket, megsimogatja arcukat, néha vállon veregeti őket, jó erősen, ha valamire különösen fel akarja hívni a figyelmüket – számolt be Liszt tanári stílusáról orosz tisztelője, a zeneszerző Alekszandr Borogyin.

Erkel Ferencsel közösen dolgozott a Zeneakadémia megalapításán. Később az oktatást is megosztották egymás között. (Az Operaház főbejáratára tekintve, a kaputól jobbról és balról a két nagymester szobrát láthatjuk.)

Liszt Ferenc 1875-ben lett a Zeneakadémia elnöke, de ekkor még nem volt az oktatáshoz alkalmas épület. A Zeneakadémia hivatalosan 1879-ben költözött az Andrássy úti épületbe, ahol az első emeleten Liszt Ferenc is lakást kapott. (Ma: Liszt Ferenc Emlékmúzeum és Kutatóközpont). Itt folytatta Liszt zongora mesteriskoláját, egészen haláláig. *Legjobb óráim azok, amikor professzorkodom az új zeneakadémián* – írta egy levelében, s kurzusai a világ minden tájáról Pestre vonzották a Liszt nyomában járó tanítványok seregét.

Legjobb óráim azok, amikor professzorkodom az új zeneakadémián.

Hagyományos értelemben vett zongoraórákat Pesten sem tartott, amennyiben kijelentjük, hogy „ujjrendeket” itt sem tanított. Mindig az előadás szellemisége érdekelte. *Mit törődik ő az előadás pontosságával, ha van benne élet! [...] félre a vaskalapos iskolamesterséggel!* – jellemezte mesterének oktatói modorát a talán legkiválóbb kései tanítvány, a ma elsősorban operaszerzőként ismert Eugène d’Albert.

Tanítványai sorában ott volt majdani zeneakadémiai utódja is: Thomán István, Bartók Béla és Dohnányi Ernő későbbi tanára. S így a tanítványok láncolata egyértelmű és maradandó.

Tanítványai sorában ott volt majdani zeneakadémiai utódja is: Thomán István, Bartók Béla és Dohnányi Ernő későbbi tanára. S így a tanítványok láncolata egyértelmű és maradandó.

Ízelítő

Uram! Add, hogy az egyház egyház legyen itt, a bűn és halál kötelékében vergődő világban, mert hiszen az a tőled vett megbízatása, küldetése, örökké időszerű feladata, hogy hirdesse szóval, cselekedettel, életáldozással azt az evangéliumot, amely a földi élet számára ízt adó só és a vándorok, az úton levők számára egyedül fényt adó világosság. Ez a szolgálat pedig azért elalkudhatatlan ezen a földön és ebben a magyar hazában, mert e nép és e nemzet számára sokkal súlyosabb az erkölcsi válság, mint a fojtogató gazdasági krízis!

(Nem nagyobb a szolgálta az ő uránál 220. o.)

Szigor és szeretet

Emlékkönyv Kendeh György születésének 100. évfordulójára

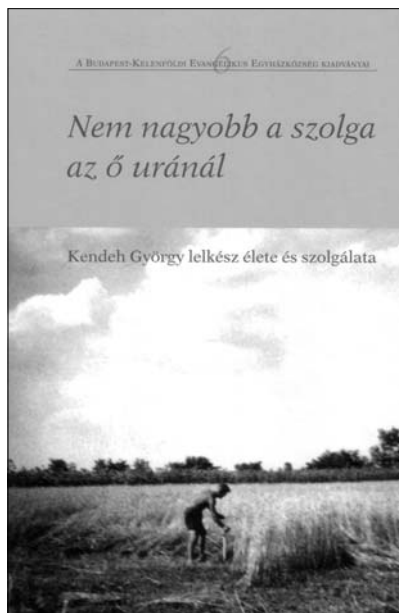
Az egyház dicstelensége és Isten dicsősége. Emberek hűtlensége és Krisztus hűsége. Ezekkel az ellentétekkel jellemezhető a 100 éve született Kendeh György evangélikus lelkész küzdelmes élete. Megtapasztalta a mélységet és a magasságot: mélységet az egyház vezetőitől, magasságot az Egyház Urától.

A kelenföldi gyülekezet a centenáriumra méltóképpen emlékezett meg. Ünnepi istentisztelet után többen emlékeztek a néhai lelkészükre, az elődre, az apára. Ekkor mutatták be az alkalomra Thurnay Béla szerkesztésében megjelent *Nem nagyobb a szolgálta az ő uránál* című emlékkönyvet.

A kelenföldi elnökség ajánlását a szerkesztő előszava követi. Ismerteti a kötet összeállításának szempontjait, a szerkesztés vezérelveit, de itt szól személyes érintettségéről, Kendeh Györgynek életére gyakorolt hatásáról is.

A kötet első fejezete mutatja be Kendeh György pályáját. Nem tekinthetjük ezt a 40 oldalt a lelkész életrajzának – a szerkesztő sem annak szánta –, de megismerkedhetünk a legfontosabb eseményekkel. A családi és gyülekezeti témájú fényképekkel illusztrált szöveg végigkísér minket az úton: az Erdélyből való menekülés utáni nehézségek, a lelkészi szolgálat indulása, a nyáregyházi évek, a kelenföldi megválasztás, a leltartóztatás és internálás, a kitelepítés, az 1956-os rehabilitálás és a kelenföldi szolgálat újraindulása, az 5 évvel későbbi ismételt elmozdítás, a kistarcsai gondnoki munka, a nyugdíjas évek, végül az Ordass Lajos Baráti Körben folytatott fáradhatatlan munka – ezek Kendeh György életének legfontosabb állomásai. Nagy értéke az összeállításnak, hogy a lényeges életfordulókön túl a súlypontokat a kelenföldi vonatkozásokra helyezi. Sokunk számára ismert volt Gyurka bácsi emberfeletti munkabíró képessége, de ennek adatszerű alátámasztása csak most került nyilvánosságra: 1956–59 között 44 vagonnyi adomány szétosztásának szervezése, 30 év alatt 25800 recept közvetítése az LVSZ gyógyszersegélye felé. Szédítő számok, és mindez a lehető legprecízebb nyilvántartás mellett (hasonlóan Lidike kecske fejési naplójához).

Változatos olvasmányt ígér a *Személyes emlékek Gyurka bácsiról* alcímű fejezet. Húsznál több kis írás található itt, zömmel a gyülekezet régi aktív tagjaitól, de segédlelkésztől és munkatárstól is. Személyes hangon értesülünk – sok egyéb történet mellett – az óvoda bezárá-

sa utáni illegális házi hitoktatásról, a kitelepítése alatti, más sorstársak felé forduló lelkigondozó szolgálatról, a fiatalon megözvegyülő gyülekezeti tag támogatásáról, az egyház küldetésének tisztasága felett őrködő elkötelezett harcosról.

A kötet legnagyobb fejezete az *Igehirdetések, írások, dokumentumok* címet viseli. A prédikációkat olvasva igazat kell adnunk Káldy Zoltánnak, amikor azt írta Gyurka bácsi 1961-es Kelenföldről való eltávolítása kapcsán, hogy „sterilen hirdeti az igét”. Valóban, mondandójában nyoma sincs politikai aktualitásoknak, nagy társadalmi kérdések elemzésének. Arra koncentrál, hogy az Úr üzenete eljusson a rábízottakhoz. A többi írása között lelkészi és OLBK-titkári jelentéseket olvashatunk. Ezek nagy része jelentős kordokumentum.

A könyv függelékében további fényképet, a temetésén elhangzott igehirdetés, a tőle és róla megjelent írások listája, az OLBK kiadványai, dokumentum-másolatok találhatóak. A kiadvány DVD-melléklettel is megjelent, amelyen a Zákeus Média Centrum *Isten mindig nagyobb* című interjúja látható Kendeh Györggyel.

Akad talán egy-két pont, amikor az olvasóban egy kis hiányérzet támad. Gyülekezeti levéltári dokumentumokból vett idézetekkel gazdagítható lehetett volna az anyag. Megérdemelt volna egy hivatkozást az a közlés is, hogy Kendeh Györgyöt Ordass püspök ajánlotta a kelenföldi állásba (30. o.). Ő az *Önéletrajzi írások* szerint (163.o.) erre később másként emlékezett. Nagyobb hangsúlyt érdemelt volna a család, akik Kendeh György megpróbáltatásokkal teli életének részesei, és így vele együtt hátrányt szenvedők voltak.

Személyesen nekem különösen is nagy élmény volt a könyv olvasása. Ennek kapcsán felelevenedett bennem a *Nem voltam egyedül* I. kötetében megjelent interjú készítése. Többször beszélgettünk végig hosszú estéket Gyurka bácsival. Nekem a lakás legkényelmesebb fotelét kínálta, ő leült velem szemben, Mária néni oldalt, kicsit háttérbe vonulva helyezkedett el. Beszélgetés közben Gyurka bácsi rendszerint szemét becsukva mesélt. Soha, a legkegyetlenebb életállomásoknál sem emelte fel a hangját, nem ítél meg senkit, csak tényeket közölt. A beszélgetések után a kérdéseimet írásban kellett megfogalmaznom, amelyekre ő írásban felelt. Amikor már majdnem teljesen készen voltunk a munkával, egy alkalommal azzal fogadott, hogy mégsem szeretne a kötetünkben szerepelni. Akkor hirtelen azt találtam mondani, ha Gyurka bácsi nem lesz benne, akkor az egész munkánknak semmi értelme. Kicsit gondolkodott, majd rábólintott a közlésre.

Milyen ember volt Kendeh György? Olyan, akit a „szigor és szeretet” jellemezte, aki „tudott alázatosan szelíd és konokan kemény is lenni. Ebben is a Mesterét követte.” Aki meglepte az őt ismerőket, mert aki „a gyülekezetben a szív embere volt, mennyire kemény, következetes, makacs harcos”. „Kendeh György az igazi magyar evangélikus lelkész mintaképe”, „Krisztus keresztjének hordozója, a bibliai értelemben vett *igaz ember* volt.”

Áldott az Úr, hogy ismerhettem!

Thurnay Béla (szerk.): Nem nagyobb a szolgálata az ő uránál – Kendeh György lelkész élete és szolgálata. Kapható (DVD-melléklettel is) a Deák téri és az Üllői úti evangélikus könyvesboltokban, valamint a kelenföldi lelkészi hivatalban.

Summary

We open our issue with a sermon by **Károly Karner** written 77 years ago. The topicality of it can be clearly felt even after the passing decades.

We continue our series titled *The Theology of Luther for all* with the topic of the communion.

Our series of studies starts with the writing of **Zoltán Isó** in which he looks at the Lutheran and theological basics of taking communion before confirmation.

The study from the late bishop of Schaumburg-Lippe, **Joachim Heubach** is interesting and intriguing: he writes about the most essential components of preparing someone for and getting prepared for the pastoral service.

Following this we bring the next part of *Ordass in Nagyörzsöny* by **Enikő Böröcz**.

The 200th anniversary of the birth of Ferenc Liszt was a few months ago. **Zsuzsanna Wulf Kinczler** writes about him in our *Commemoration* column.

Finally our current publisher, **Pál Zászkaliczky Jun.** calls the attention of our readers to a new book which commemorates the first publisher of our periodical, György Kendeh Sen.

Zusammenfassung

Wir beginnen unsere Ausgabe mit einer von **Károly Karner** vor 77 Jahren geschriebenen Predigt, die auch durch die vergangenen Jahrzehnte für unsere Leser aktuell geblieben ist.

Unsere Reihe *Lutherische Theologie für Jederman* setzen wir in dieser Ausgabe mit dem Thema Abendmahl fort.

Die Studienreihe eröffnet eine Schrift von **Zoltán Isó**, in welcher er die Teilnahme am Abendmahl schon vor der Konfirmation biblisch und aus der Sicht lutherischer Theologie beleuchtet.

Eine interessante Studie von **Joachim Heubach**, dem ehemaligen Bischof von Schaumburg-Lippe, behandelt die unbedingten Voraussetzungen der Vorbereitung auf den Pfarrdienst.

Danach publizieren wir die nächste Folge der Schrift „Ordass und Nagyörzsöny“ von **Enikő Böröcz**.

Vor einigen Monaten hätte Franz Liszt seinen 200. Geburtstag begangen. In unsere Rubrik *Wir erinnern* beschäftigt sich **Zsuzsanna Wulfné Kinczler** damit.

Und zum Schluss empfiehlt Ihnen **Pál Zászkaliczky d.J.**, der gegenwärtige Herausgeber unserer Zeitung, ein Buch von György Kendeh sen., dem ersten Herausgeber unserer Zeitung.

E számunk szerzői

Dr. Böröcz Enikő lelkész, egyháztörténész – Budapest

† Heubach, Joachim püspök – Bückeberg (Németország)

Isó Zoltán lelkész – Veszprém

† Karner Károly egyetemi tanár – Sopron

Véghelyi Antal lelkész, teológiai referens – Budapest

Wulfné Kinczler Zsuzsanna (DLA) adjunktus – Budapest

ifj. Zászkaliczky Pál programozó matematikus - Budapest

Szeretettel ajánljuk Olvasóink figyelmébe alábbi kiadványainkat:

Ordass L.:	Útravaló (áhítatok minden napra)	1970,-
Ordass L.:	Nem tudok imádkozni	700,-
Ordass L.:	Vádirat (korrajz)	50,-
Ordass L.:	Jó hír a szenvedőknek (igehirdetések, 1956–57)	700,-
Ordass L.:	Akikkel az Úton találkoztam	500,-
Ordass L.:	Gondolatok a Filemon levél olvasása közben	100,-
Giertz Bo-Ordass:	Hitből élünk	600,-
Lyngar-Ordass:	A fákllya (ifjúsági áhítatos könyv)	450,-
Terray L.:	Nem tehetett mást (Ordass püspök életútja)	250,-
Scholz L.:	Tisztítsd meg szívedet!	250,-
Scholz L.:	Két sugárzó igazgyöngy (írásmagyarázat)	300,-
Scholz L.:	Elveszett és megtaláltatott (a tékozló fiúról)	150,-
Sólyom J.:	Hiszem-tudom (bevezetés az egyház tanításába)	400,-
Boleratzky L.:	Aki mindvégig állhatatos maradt	600,-
Virág J.:	Dr. Luther Márton önmagáról	900,-
Luther M.:	14 vigasztaló kép	250,-
Botta I.:	Dévai Mátyás, a magyar Luther	200,-
Jung E.:	Hogyan vezessem a vasárnapi iskolát	450,-
Maróthy J.:	Szegények szíve (novellák)	700,-
Rőzse I.:	A halál árnyékának völgyében	500,-
Boleratzky L.:	Evangelikus egyházjog (I-II. kötet)	1700,-
Kaj Munk:	Három dráma	600,-
Böröcz S.:	Kiáltás a mélyből (egy lelkész élete a Gulágon)	1400,-
Ittzész J.:	Az evangélium hullámhosszán (meditációk)	500,-
Kapi B.:	Isten hárfása (Gerhardt Pál életregénye)	1400,-
Thurnayné Schulek V.:	Termő csipkebokor	2400,-
Gémes István:	Fellebbentett fátyol (igehirdetések)	1250,-
Ifj. Joób Olivér:	Tenger harcon át – Joób Olivér élete (1910–1969)	1800,-
Joób Olivér:	Ünnep – hetven áhítat egy évre	1400,-

A keresztyén igazság előfizetési díja: 1700,- Ft. Külföldre 15€ Egy szám ára 450,- Ft.

Folyóiratunk megrendelhető: Ordass Lajos Alapítvány, 1171 Budapest, Lenkeház u. 7.

Bankszámlaszám: 10700732-49912407-51100005

Könyveink postai szállítását vállalja a Huszár Gál könyvesbolt (1054 Budapest, Deák tér 4. Telefon: 1 / 266-6329)

Tartalmi összesítő

Karner Károly 77 évvel ezelőtt írt igehirdetésével kezdjük számunkat, melynek aktualitása az eltelt évtizedeken is átsugárzik az olvasók számára. *A Lutheri teológiáról mindenkinek* című sorozatunkat ez alkalommal az úrvacsora témájával folytatjuk.

Tanulmányaink sorát **Isó Zoltán** írása nyitja, melyben a konfirmáció előtti úrvacsoravétel biblikus és lutheri teológiai alapjait tekinti át.

Érdekes és mélyen elgondolkodtató a néhai schauburg-lippei püspök, **Joachim Heubach** tanulmánya arról, hogy melyek a lelkeszi szolgálatra való felkészítés és felkészülés nélkülözhetetlen összetevői.

Ezután **Böröcz Enikő** *Ordass és Nagyborzsöny* című írásának folytatását közöljük.

Néhány hónappal ezelőtt volt Liszt Ferenc születésének 200. évfordulója.

Emlékezünk rovatunkban ezért róla ír **Wulfné Kinczler Zsuzsanna**.

Végül a folyóiratunk első felelős kiadójáról, id. Kendeh Györgyről készült emlékkönyvet ajánlja az olvasók figyelmébe **ifj. Zászkaliczky Pál**, jelenlegi kiadó.